

1961

11-15
12

5
505 +

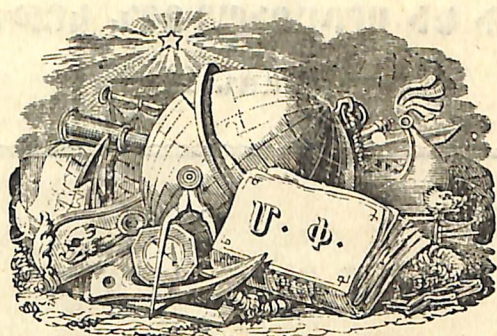
Հ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Վ Ա Ն Օ Ր Է Ի Ց

Գ Ե Ղ Ա Ր Ք Ո Ւ Ն Ի Ք

Կ Ա Ջ Մ Ե Ց

Լ Ո Ւ Ս Ա Ն Կ Ա Ր Մ. Փ Ա Փ Ա Ջ Ե Ա Ն Ց

Վ Ա Ղ Ա Ր Հ Ա Պ Ա Ց

Ի Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ի Ս Ր Բ Ո Յ Կ Ա Թ Ո Ւ Ղ Ի Կ Ե Է Ջ Վ Ի Ա Մ Ն Ի

1 8 9 0

Թ յ Կ Ե Ն Ս Ս Ե Կ Կ

Կ Ե Կ Ն Ս Ե Կ Կ Կ

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ի

Տ. Տ. Մ Ա Կ Ա Ր Ա Յ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

1000000000

[Faint, illegible text visible through the paper, likely bleed-through from the reverse side. The text appears to be organized into several paragraphs.]

եր առաջին գրքում խոստացել էինք, որ մեր հաւաքած աւերակների պատկերները մաս առ մաս գիրք կազմելով, հանդէս բերենք իբրեւ ազգի հնութիւններ, հաւատալով՝ որ ընդունելութիւն կգտնեն բանասէրներից, և յոյս էինք յայտնել առատաձեռն հայրենակցացս նիւթական քաջալերութեանց մասին, որով կարող լինէինք թէ այն ամեն հնութիւնները որ մեծ դժուարութիւններ յանձրն առնելով հաւաքել ենք հրատարակել, և թէ սոյն մեծածախս գործի շարունակութիւնը առաջ տանել:

Հնորհակալ եմ այն յարգելի անձնաւորութիւններից, որ գնահատելով գործի արժանաւորութիւնը և նկատելով մի այսպիսի՝ — մեր ոյժից վեր ծանր գործի ձեռնարկութեան համարձակելնիս, առանց վարանման ընդունել են գիրքը իբրեւ ազգի հնութիւնք և իբրեւ զարդ իւրեանց գրատանց համար:

Նաև մեր խորին շնորհակալութիւնը կ'այստենք այն մեծայարգ պ. պ. ներին, որ բարեհաճել են մեզ պատուելու իւրեանց խրախուսական և համակրական նամակներով, որոնք խորհուրդ են տալիս առանց վրձատուելու շարունակել սոյն պիտանի գործը:

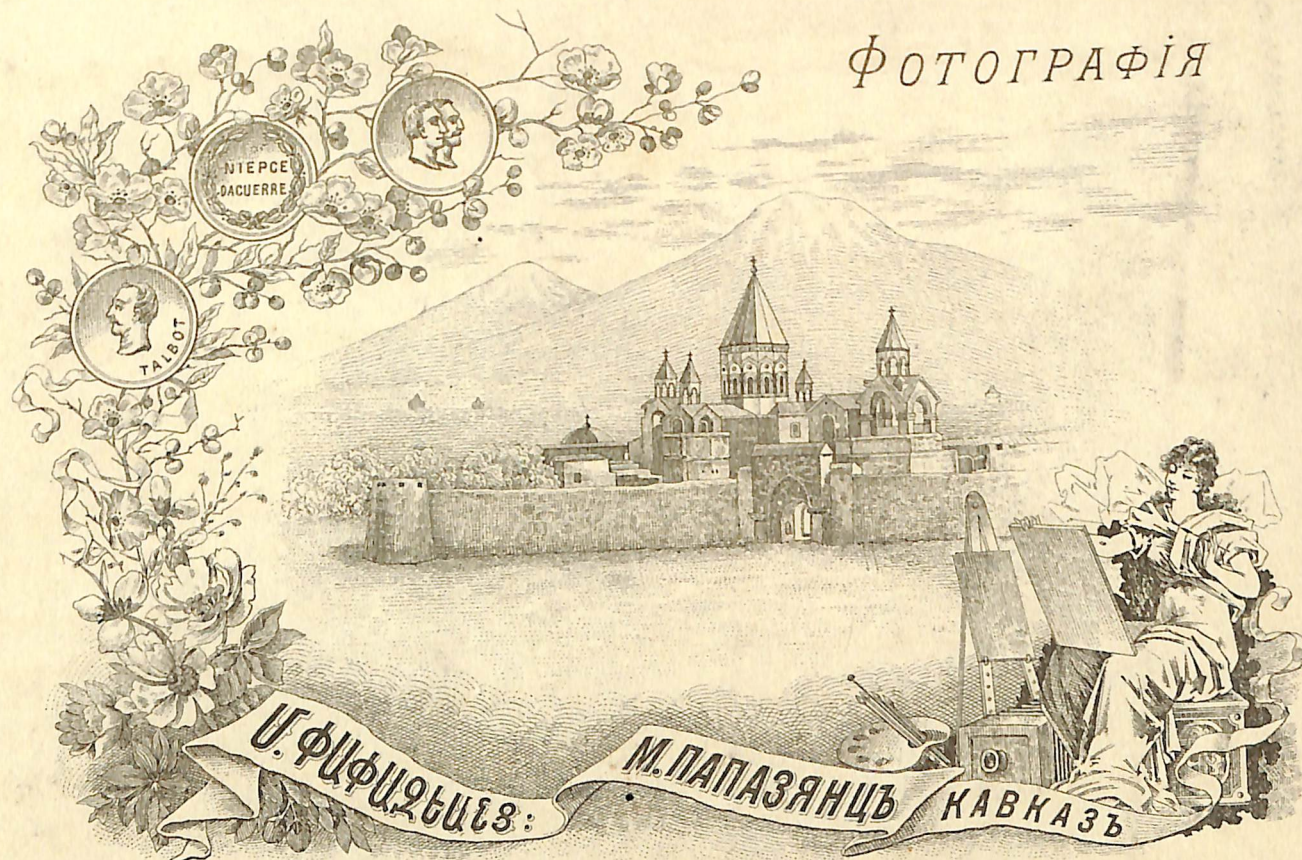
Մեր խնդիրն է որ այդ համակրանաց հետ, աշխատեն բարեկամք տարածել մեր աշխատութիւնքը, որով պատճառ կլինին թէ գործի շարունակութեանը և թէ մեր նեղութեանց թեթեւանալուն, որովհետեւ մենք ոչինչ չենք խնայում և դորա մի ապացոյցն էլ սոյն երկրորդ գրքի պատկերներն աւելացնելն է:

Շնայելով որ առաջին գրքից միայն 100 օրինակի համար պատրաստութիւն ունէինք և կ'յուսայինք դորանք վաճառուելով միայն իւր ծախսն կարողանայր ծածկել, բայց ցաւօք յայտնումենք, որ դեռ 54 հատ է ծախուած, յուսանք մեր ազնիւ և բանիմաց ազգայիններէ, որ մեզ անմխիթար և յուսահատ չեն թողնելու այսպիսի մի գործի ձեռնարկած լինելնուս:

ԼՈՒՍԵՆԿԵՐ

ՄԵՏԹԵՈՍ Մ. ՓԵՓԵԶԵՆՅԱՆ

ФОТОГРАФІЯ

Худож. Лит. Р. Шакварянца въ Тифлисъ.

ՍԵԻԱՆԱՅ ՄՈՂ ԵՒ ԿՂԶԻ № 3427

ԲՈՒՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. - Лит. Р. Шахбазянца въ Тифлисе.

 Եր առաջին գլխի մէջ ցոյց տուինք միայն Սեանայ Ս. Ընտրելոց վանքի դուռը և սորա արձանագրութիւնը, փոքրիկ համառօտ տեղեկութեամբ նորա միաբանութեան մասին: Աւելորդ չլինիր եթէ այդ պատմական չնաշխարհիկ Սեանայ լճի համար երկու խօսք աւելացնելով՝ նորա նկարներն էլ ցոյց տանք:

Սեանայ իսկական անունն է «Սեան» երբ Գրիգոր պարթև Ս. յարութեան տաճարը կանգնեցնելիս, տեղւոյն անուանում է այս է վան, որ հետզհետէ լեզուի աղաւանջը այս է վանը դառել է Սեան: Սեանին, Հայկազնեան Գեղամ իշխանը սորանից չորս հազար տարիներ առաջ տէր դառնալով և սորան շրջապատող նահանգին, ծաղկեցրուց հայ գիւղերով և աւաններով, որ վերջին ժամանակներս աւելի քան երեք հարիւր տարի առաջ թուրքերը իրենց աւերիչ արշաւանքներով քանդեցին աւանները, գիւղերը և հայոց վանքերը սոյն նահանգի ու ջարդեցին միջի հայերին տիրապետելով նորա բոլորին: սոյն բարբարոսութիւնը տևեց մինչև այն ժամանակ, երբ Ռուսաց մեծագոր տերութիւնը տիրապետեց այս հողերին և վերջ տուաւ նոյն թշուառ և աննախանձելի օրերին:

Ի՞նչը կամ ինչպէս անուանվում է Սեանայ ծովը, գտնվում է վեց հազար ոտնաչափից աւելի բարձրութեան վրայ, ծովի երկարութիւնն է վաթսուն վերստից քիչ աւել, և լայնութիւնը չորսից մինչև քսան և վեց վերստի հասնում է, որոյ բոլորտիքը գիւղերով շրջապատած է իւրեանց մէջ ունենալով հայ վանքերի աւերակներ ու հնութիւններ: ծովի հիւսիս-արևմտեան ափի մօտիկ մի վերստ հեռաւորութեան վրայ Վղզին է, ուր տեղաւորուած է հռչակաւոր Սեանայ վանքերը և իւր միաբանութիւնը:

Ինչպէս ասացինք Սեանայ ափերում, չորս բոլորտիքը աւաններ և գիւղեր են, որոնցից մի քանիսը Մալականների մեծ մասը թուրքերի, իսկ հարաւային և արևելեան եզերքներում լաւ արտատեղեք և գիւղօրայք, որ այս տեղերքը հայերը նորից սկսել են վերջի ժամանակներում բնակութիւններ հաստատել, գաղթած (սմանեան երկրից) Հին-Բայազետի և սորա շրջանակներից, այս տեղերք ապահով ապրում են, ինչպիսի են (Օրդաբլու, Նոր-Բայազետ, Փաշա-քենտ, Ղուլ-ալի, Նարադուզ, Բեսեճուք, Երանոս, Հաթամ-խան, Թաղա-քենտ, Վալի-աղալու, Բեօլ, Նալի-քար,

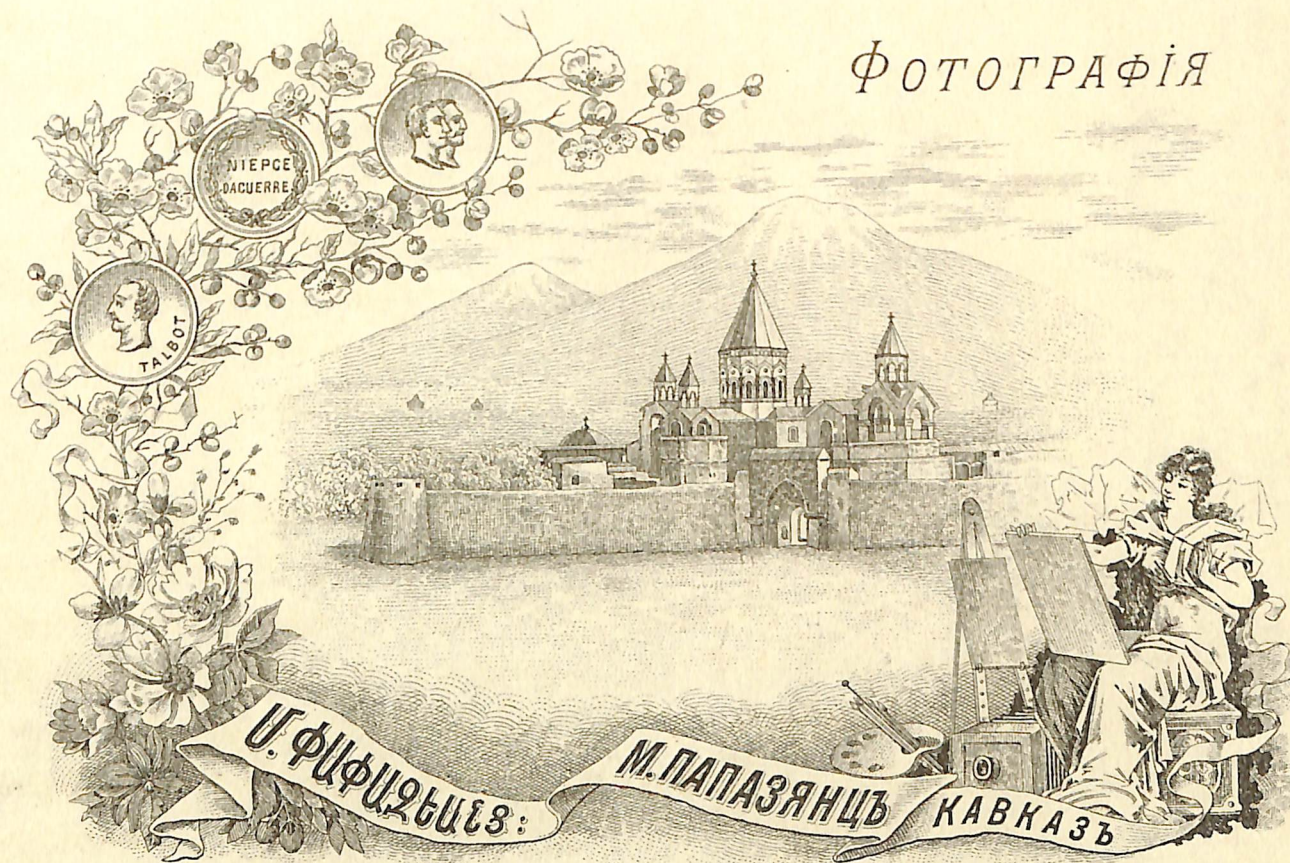
ներքին և վերին Աթա գիւղք (այժմ՝ ներքին և վերին Ատիեաման), վերին և ներքին Արանլուխ գիւղերը, Օօլա-խաչ, (այս անունը առնուած է այն երկայն խաչից, որ կանգնեցրած է այստեղ ինն արշնաչափ բարձրութեամբ երկու արշնաչափ էլ լայնութեամբ միապաղաղ քարից, որոյ վրայ ոչ այնչափ գեղեցիկ քանդակուած նկար կայ) — երկար լինելուն զէն են անուանում, որ կնշանակէ երկայն, իսկ ուրիշները մեկնում են զօլաբառը զօրաւոր, մենք առաջինը գտնում ենք հաւանական — յետոյ գալիս է Արխ-Բուլախ, Օաղալու, Բասար-գեաչար, Լէն, կան սորանց մէջ տեղերքը երբեմն աննշան թուրքի գիւղեր 20—30 տնից բաղկացած Օրդաբլուի մօտերքը, որ հին ժամանակից թուրք են եղել և այնպէս էլ մնացել, կայ Յօհանայ վանքի տեղը, որ Այրի վանք էլ են կոչում, զոր քիչ յետոյ գնալու ենք տեսնելու, բայց այժմ դիտենք Սեանայ կղզու և լճի գեղեցկութիւնը, որ ամեն ճանապարհորդի հիացնում է:

Չիբուխի 180 տնուր հայաբնակ գիւղի միջով անցնելով, ճանապարհը շարունակվում է ուղիղ լճի ափով և հասնում է փոքրիկ երեսուն տուն հայաբնակ Յամաքաբերդ անունով գիւղը, ճիշտ ծովակիս եզրին գետեղուած: Այնքը կամ կղզին

մտնել ցանկացողը պէտք է իջնէ այս տեղ ուղղակի վանատունը, որ գեղեցիկ դիրքի վրայ — հրուանդանի մը ծայրին — վայելուչ շինութիւն է բոլորափքը ծառաստանով, մի քանի սենեակներից բաղկացած. այս տեղ ամառնային ժամանակները մնում է վանքից մի աբեղայ, որ ընդունում է ուխտաւորներին ու ճանապարհ դնում դէպի կղզին, և մի ուրիշ ծերունի, որ հսկում է միայն վանքի դրսի տնտեսութեանը: Արեւի է և խճուղիի ճանապարհի վրայ կղզու հէնց դէմ ու դէմը Յամաքաբերդին չհասած Մաշտոցներ ասուած սարի ստորոտիցը բարձր ձայն տալով և կամ ատրճանակի արձակմամբ իմաց տալ և կղզիից լսելով ձայնին, հասնում են նաւակ ու տանում են վանքը ճանապարհորդին կամ ուխտաւորին:

Սոյն ծովակի վրայ բոլոր հաղորդակցութիւն և երթևեկութիւն լինում են նաւակներով, որոյ ձևը №—342 նկարում տեսնվում է, որ Աղզուց դուրս է գալիս, սորանցից վանքն ունի երեք հատ, որոց մին մեծ է և տեղաւորում է իւր մէջ մօտ քառասուն, յիսուն մարդ, նայելով եղանակին՝ կամ թիավարում են և կամ առաջաստ բաց անում, թիավարող չորս մշակներ միշտ պահում է վանքը. նոյնպէս սուրանով են որսում ծովից դուրս եկած ձուկը:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисъ.

ფოტო № 342

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. - Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисѣ.

Օւնազան համեղ ձկներ են լինում մինչ տաւն
և երկու տեսակի, որոնցից գլխաւորը կոչվում է է-
լանայի, որն որ առհասարակ մեծ քանակու-
թեամբ բռնվում է սեպ" 15ից սկսեալ մինչ ապրելի
վերջերը:

Երբ կղզուն մօտենում էք արդէն ձեր առաջ
փոխվում է տեսարանը բոլորովին գեղեցիկ և զուար-
ճալի, կղզու հիւսիսային և արեւմտեան կողմի եզերքի
երկարութեանց մէկ ծայրից մինչև միւսը բնկած է
սաղարթախիտ ուռի և բարդի ծառեր, որոնք կաղ-
մում են զուարճալի և պատուական ճեմելիք կամ
մի զբօսատեղի:

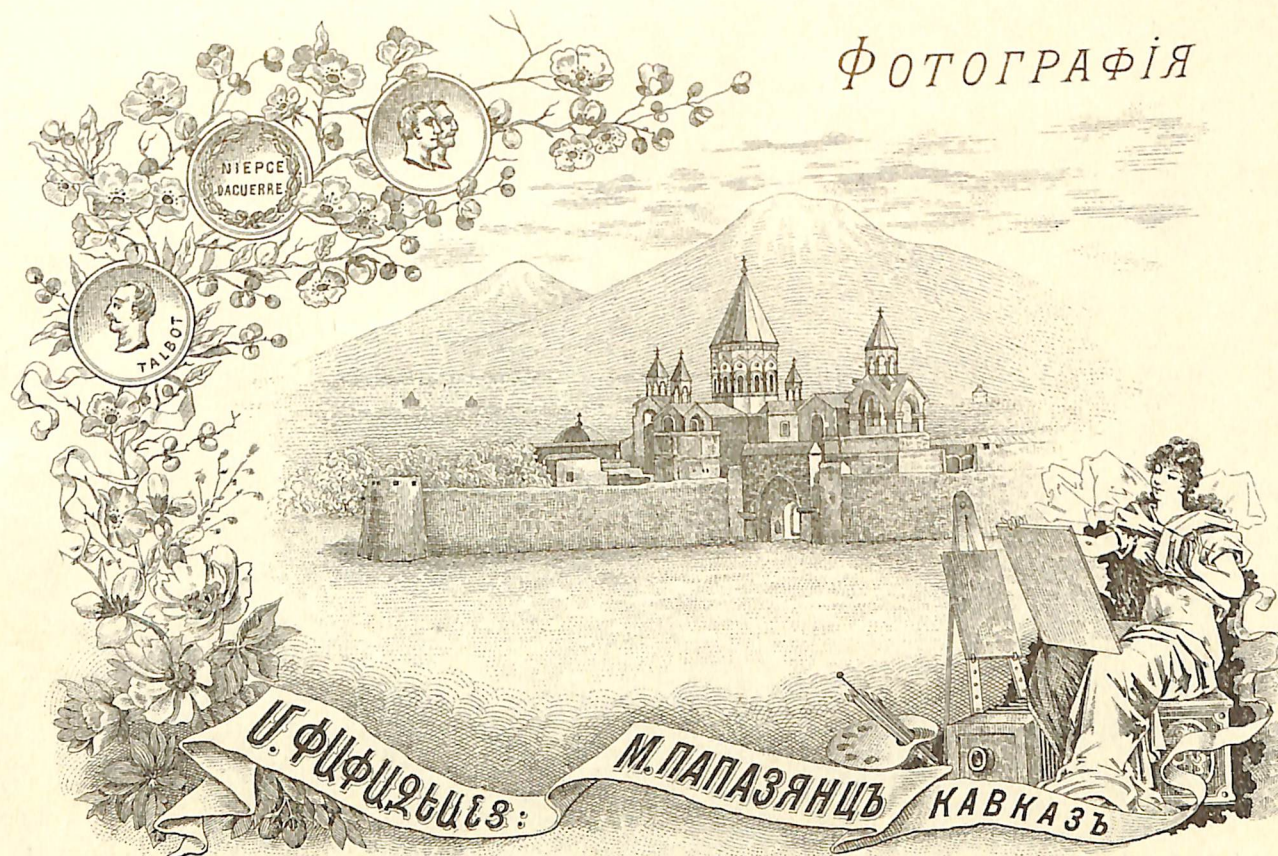
Կղզու մնացեալ մասն է ձուածե մի սարակա-
տար՝ տեղ տեղ թուփերով և խոտերով ծած-
կուած. իսկ հարաւային և արեւելեան կողմերը,
սեպածե ժայռեր, որ շեշտակի իջնում է լճի մէջ:

Վաւակից դուրս գալով նոյն վերոյիշեալ ծա-
ռաստանի միջով անցնում ու մտնում էք պարս-
պապատ դռնից վանքի բակը, որոյ երկու կողմե-
րում (արեւմտեան և հիւսիսային—) ուխտաւորնե-
րի համար սենեակներ կան շինուած հանգստանա-
լու և գիշերելու ամեն պարագաներով պատրաստ,
եթէ դռնից ներս մտնելիս մտիկ տանք մեզ յառ-

կացրած սենեակից կղզու դիրքի վրայ, ձեր առաջ
բացվում է № 341 նկարի տեսարանը. բակի արեւե-
լեան կողմը հին աւերակ մնացած մատուռը, դէմ
ու դէմը շիթախեանցներից վերջէն նորոգուած
աստուածածնայ եկեղեցին իւր փայտե զանդակա-
տնով, որ ինչպէս յայտնի է միաբանութիւնը այս
տեղ է կատարում ժամերգութիւնը օրը չորս ան-
գամ, սորա հարաւային կողմը եկեղեցւոյ կից եր-
կայն երկու շարքի վրայ մի մութ միջանցքով, մի
հարկանի կաւաշէն, խոնաւ ու տգեղ փոքրիկ խը-
ցիկներ միաբանների համար, մի մի փոքրիկ լուսա-
մուտներով, նաև սեղանատուներ, մառանը, ամբարը
ևլն:

Սենեակներից երկուսը յատկացրած են վանքի
թանգարանի համար, որոց միոյն մէջ կայ մօտ 200
ձեռագիր և 400 ի չափ տպուած գրքեր, ըստ մեծի
մասին կրօնական բովանդակութեամբ, միւսում
եկեղեցական զգեստներ, զարդեր, խաչեր, մասունք-
ներ ևլն. ի միջի այլոց կայ աւանդութեամբ Նշոտ
երկաթի դրօշի խաչը, որ ցօղի վրայ ամրացնելու
յարմարութիւնն ունենալով ամենայն տարի մի ան-
գամ շրջեցնում են ամբողջ գաւառում, որով բա-
ւական փող, ոչխար ևլն. հաւաքում են ժողովրդից:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лит. Р. Шахбазянца въ Тифлисѣ.

Երևանի Ս. Փառսեան:

Սա մի հասարակ երկաթէ խաչ է և ասվում է Ս. նշան, որի կեդրոնում ամրացրած կայ կենաց փայտի մասունքից: Սորանից վերև երևում են կղզու գագաթին գտնուած երկու վանքերը:

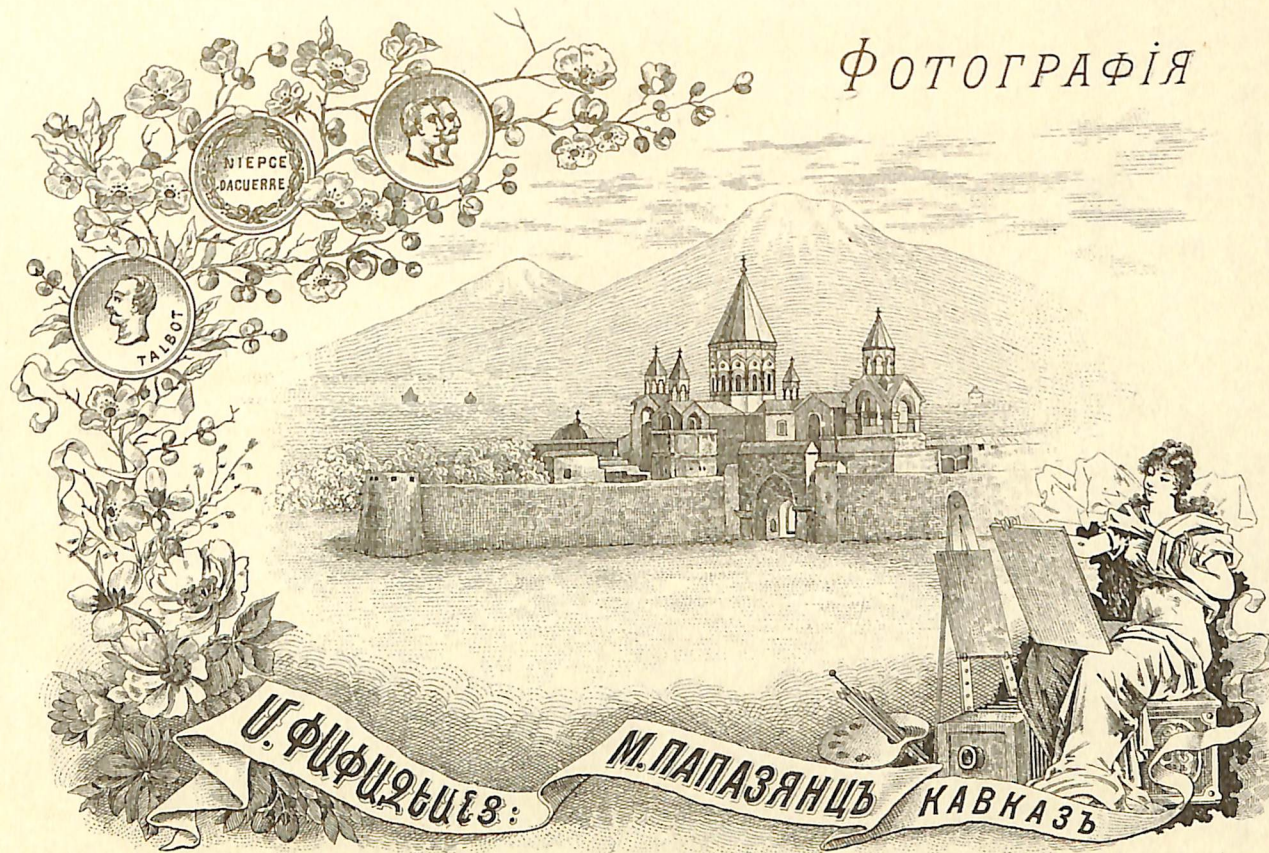
Կղզու վերևը բարձրանալիս ճանապարհների վրայ մի քանի տեղեր կանգնեցրած կան խաչքարեր. երբ արդէն վերի երկու հին վանքերի առաջ կհասնենք, կրկին այստեղ տեսարանը փոխվում է, սքանչելի պատկեր է ներկայանում, ծովակի կապուտակ վճիտ ջրերը փոքրիկ ալիքներ կազմելով գալիս խրփում են ցածրը ժայռերին, որոնց բարակ ձայները բարձրից անուշ լսվում են, նոյնպէս օդի մաքրութիւնը, աւելի և աւելի զգալի է լինում, այս տեղ մի վերին աստիճանի առողջարար ամարանոցի տեղ է, ամառը հանգստանալ, կազդուրուիլ, թարմանալ ցանկացողների համար. սա բնութեան անհուն գեղեցկութեան մի կատարելատիպն է:

Կղզու շրջապատ տարածութիւնը, նայելով Տըփ-խիսեցի Գուլասպեանց Ջաքարիա եպիսկոպոսի գրուածքին 2000 պարսկական գաղ կամ երկու ռուսական վերստ է:

Կղզու վերևի վանքերի մին Լուսաբելոց վանք է կոչվում, որոյ հաբաւային կողմի սիրուն փորագրեալ գուռը արդէն յայտնի է մեր առաջին գրքից, իսկ միւսը Ս. Ստեփաննոս անունով, այստեղի տեսարանը բացի երկու վանքերի և սոցա կողքերին գտնուած հին ժամանակի շինութեանց հետքերի մնացած աւերակներից, (որ մի ժամանակ միաբանութիւնը այս առողջարար տեղումն է եղել բնակուելիս) — նաև սլատկերացնում է տեսանողի առաջ սիրուն ծովակը, եղբրբի ունեցած ծոցերը և հրուանդանները ուր այս առաջին լեզուակի վրայ զետեղուած է Յամաքաբերդի վանատունը:

Սոյն վերևի եկեղեցիներում տարին միայն մի անգամ է կատարվում եկեղեցական արարողութիւն. վանքը յաճախ ունենում է հիւրեր, Եւրոպացի, Ռուս, Հայ և մասնաւոր ուխտաւորներ միշտ. բայց տարին երկու անգամ Լստուածածնի և Սարգսավառի տօնի օրերին մեծ բազմութիւն է լեցվում այստեղ շրջակայ և հեռաւոր տեղերից այնպէս, որ հարկադրուած են լինում ամբողջ ընտանիքներ բացօթեայ գիշերելու մի քանի օրեր:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисѣ.

№ 218 ՀԱՅՐ ԶՕՇԱՆԱՅ ՎԱՆԻ ԿՈՄ ԱՅՐԻ ՎԱՆԻ. (ԳԵՂԱՐԳՈՒՆԻՔՈՒՄ)

ՀՈՒՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Երեսօվկա գիւղից թէքուելով դէպի ծովի հարաւային կողմը և մօտակայ (Օրդաքլու-Տին) անունը (Պրոպալ-) հայաբնակ գիւղի միջից անցնելով մինչև քսան երկու վերստաչափ տեղ գալիս ենք քառասուն տնւոր թուրքի մի գիւղ, որոյ ծայրին՝ ուղիղ ծովեզերքում ապառաժների վրայ հաստատուած է սոյն Հայր Յօհանայ վանքը, երբեմն և մարդ աղանեաց, որ թուրքերը Մարի-վանք են կոչում:

Մինչև այստեղ ճանապարհը շատ վատ է բոլորովին քարքարոտ լինելուն համար, համարեայ ոչ մի արտ, պարտէզ, ծառ կամ կանաչ խոտի երես չէ տեսնվում, այլ ամենայն տեղ քարակոյտներ, կարծէք անձրևի տեղ քար թափուած լինի երկնքից:

Ճանապարհի վրայ կան մի քանի աւերակներ ծովի եզերքներում, որոց մին (Օրդաքլու գիւղից քիչ հեռուն է գտնվում, միայն սեղանի կամարը և հիւսիսային պատի մի մասը մնացած է կիսակործան. քիչ հեռու մի վանք ևս կայ Հաճի-մուխան թուրքի գիւղում, սորան ևս արևելեան կողմի պատը միայն 4—5 արշնաչափ բարձրութեամբ մնացած է, հարա-

ւային և հիւսիսային պատերը կիսով մնացած, իսկ արևմտեան կողմինը բոլորովին կործանուած. թուրքերը այս տեղ իրենց համար գոմատեղի են շինած և խոտ են դարսել, դարձեալ սոցանից քիչ հեռու ծովի ափում մի հրուանդանի ծայրին, կան քայքայուած շինութիւններ և խաչաքարեր, գուցէ այս ևս լինի վանքի տեղ. բայց ոչ մի բան չի կարելի իմանալ, միայն թուրքերը Ղըզըլ—ղարապա են անուանում սորան, երևի շէն գիւղատեղ կամ վանքատեղ է եղել մի ժամանակ, որ նոյնպէս վերջերս թուրքերի բարբարոսութեանց զոհ է եղած:

Յօհանայ վանքի երեք՝ այսինքն արևելեան, հիւսիսային և հարաւային կողմերը ծովով պատած է, դիրքը գտնվում է մի սուր հրուանդանի ծայրին, ուր վանքը սեպաձև ժայռերի վրայ հաստատուած է, վանքի շինութիւնը կազմուած է կարմիր և խառն սրբատաշ քարերով, ձևը ութ անկիւնանի, մի մեանց մէջ երկու եկեղեցիներից բաղկացած, որոյ մին կարելի է համարել գաւիթ. Պատարագ մատուցանելու սեղանը անտեսանելի է լինում ժողովրդից, դից, որովհետև պատով ծածկուած է մէջտեղից, որոյ հարաւային կողմից մի դռնով մտնվում է ներս՝

Ժամարար քահանան պատարագ մատուցանելու, բայց այժմ փոխանակ սորան աղանիներն իւրեանց ու ունեն են երգում. այս ձևի եկեղեցւոյ շինութիւն հազիւ մի քանիսն կլինի, որ տեսանք, որոց մինն այս է:

Վանքի ներսը բոլորովիմբ ամբողջ է, չունի ոչ ինչ արձանագրութիւն շինութեան կամ նորոգութեան վերաբերեալ. սակայն երեւոյթից յայտնի է, որ շատ հին ժամանակի գործ է. եկեղեցւոյ արտաքին ձևը ինչպէս նկարից երևում է, ունի երկու ցածր գմբէթներ, որոց մին վերեւից քիչ խոնարհուած է. արեւմտեան կողմից ունի մի դուռ, որոյ կողքին կանգնեցրած կայ մի խաչաքար նոյնպէս անարձանագիր, հարաւային կողմից մի փոքրիկ դուռ ևս ունի, որ ուղղակի ծովի առաջն է, այնպէս՝ որ եկեղեցւոյ ներսից դէպի դուռս նայելիս ծովի ահագին լայնութեան կողմը սիրուն պատկեր է ներկայացնում, բայց դռնից դուրս չի կարելի ելնել, որովհետեւ տեղ չկայ ոտք դնելու, ուղիղ պատի նման ժայռը իջած է մինչև ծովը, եկեղեցւոյ 60—70 քայլաչափ հեռի—ի հարկէ արեւմտեան կողմը, կան և երևում են բոլորակ ջր-

հորի նման քարից հիւսուած լայն փոսեր, չէ իմացվում թէ ի՞նչ են, որովհետեւ քարերով լեցուած են, այսպէս մի քանիսներն կան որոց լայնութիւնները կլինին 5—6 արշին, նոյնպէս քառանկիւնի շինուածքներ դարձեալ քարերով լիքը միայն 1 1/2 —2 արշնաչափ բարձրութեամբ պատերն են երևում, սոքա կարող էին լինել սենեակներ, ինչպէս 3. Հասկաթունեանն կարծում է:

Հայր Յօհանայ վանքից ճանապարհը տանում է դէպի Նոր—Բայազիտ, ուր հետզհետէ ծովից հեռանալով բարձրանում է դէպի սարի կողմը տակաւ առ տակաւ քարեր և քարակոյտներից ազատվում է. էլ սկսում է Գեղարքունւոյ արգասաբեր ընդարձակ հողերը, ծաղկաւետ դաշտերը, հովիտները, հօտերի արօտատեղիները, ցորենի, գարու, կտաւատի ևլն. արտերը. որոնք իրենց զլուխնին խոնարհեցրած սուր մանգաղին են սպասում. հեռանալով ծովի տեսութիւնից և զրկուելով նորա չքնաղ տեսարանից մօտ 7 վերստից արդէն երևում է ձեր առաջ կաւաշէն տներով մի մեծ քաղաք, որն որ Նոր—Բայազիտն է:

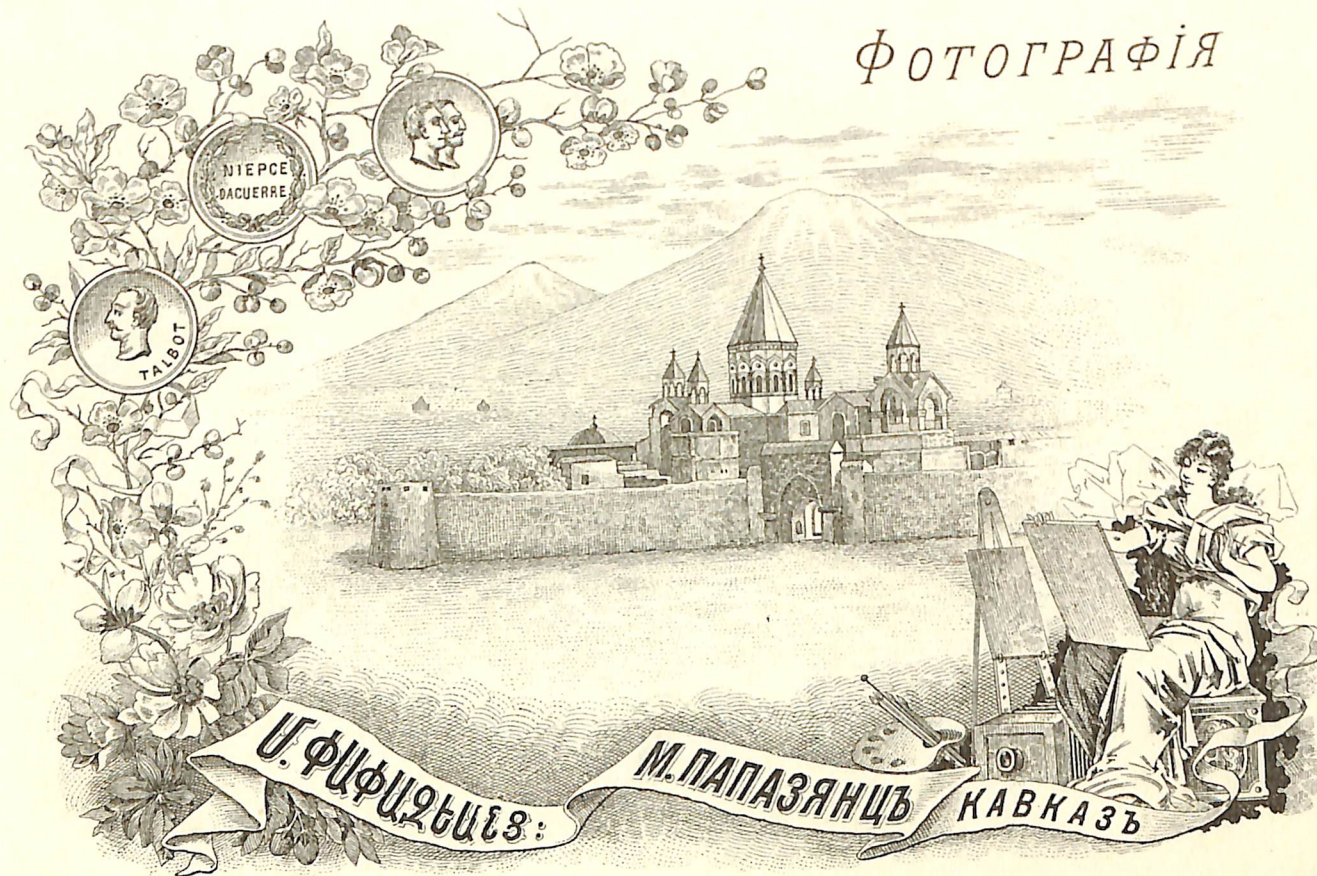

ՁԵՆՆԻ ՆՈՐԱԳՈՐԶԻ Ս. ԱՍՏՈՐԱԿԱՆՆԱՅ ԿԵՆՐ. (ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԵՐՈՒՄ)

ՀՈՒՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

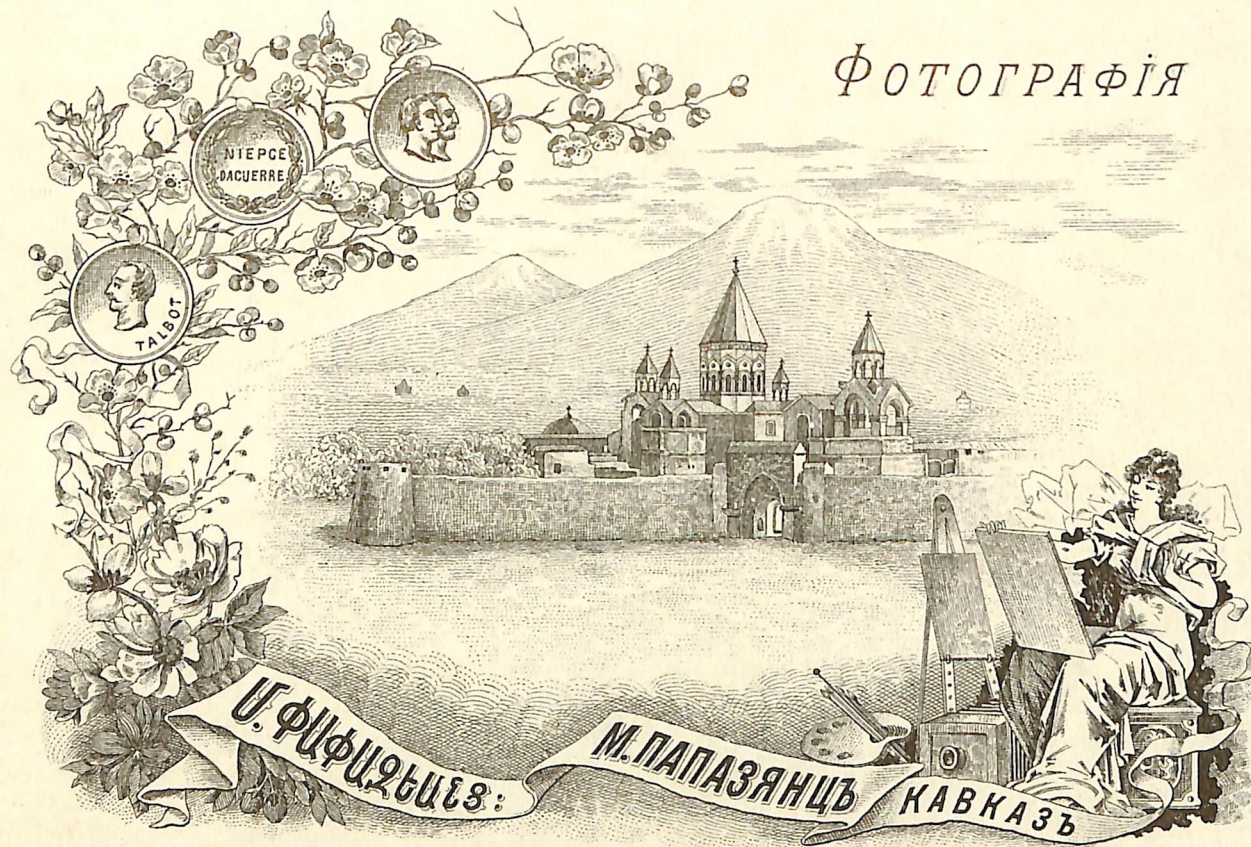
Худож. - Лит. Р. Шахбазянца в Тифлисе.

ФОТОГРАФІЯ

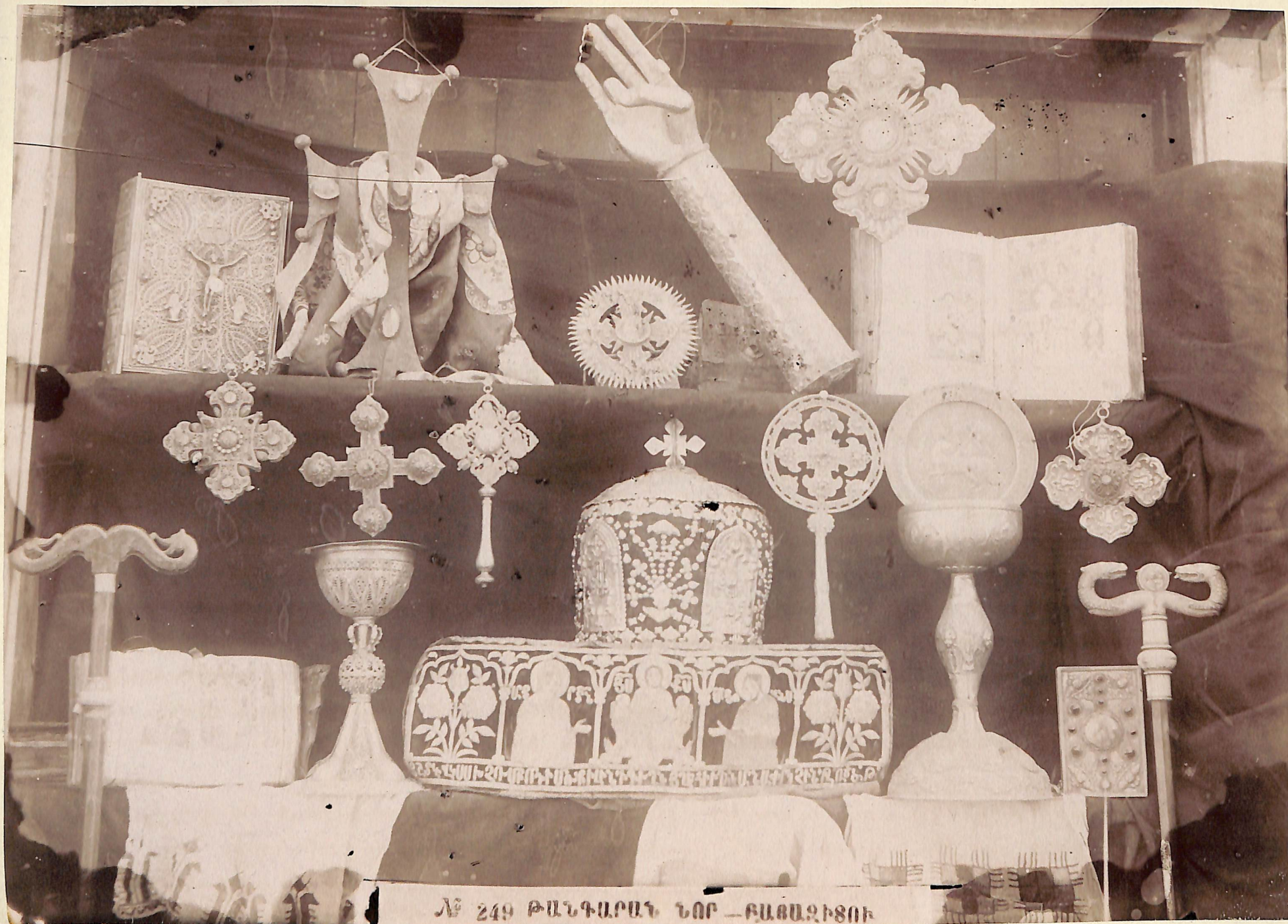

Худож. Лит. Р. Шахбазянца въ Тифлисе.

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лит. Р. Шалвазянца въ Тифлисъ.

№ 249 ԹԱՆԿԱՐԱՆ ՆՈՐ — ԲԱՅԱԶԻՏՈՒ

ԸՆԴՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. - Лит. Р. Шахбазянца въ Тифлисе.

Նոր-Բայազիտը կամ ինչպէս անուանում են տեղացիք Վեալառ, գտնվում է Սեւանայ արևմտակողմը ծովեզրից 6 վերստ հեռու մի նեղ հովտիկում, գետի ափին և ուղիղ երեսուն վերստ ելենովկայ ռուս ականի փոստային իջևանից:

Ինչպէս ասացինք քաղաքիս տներն կաւաշէն են, բոլորը խառն հրաբխային կարմիր ու սև քարերով, տափարակ կտուրներով, կան և երբեմն երկյարկանի տներ էլ:

Քաղաքը ունի իւր մէջ երկու հայոց եկեղեցի. մինը հին է լայնանիստ շինուածով ու ընդարձակ. նոյնպէս կաւաշէն կաղմուածքով, բայց տձև և ներսը բոլորովին մութը է, մի քանի փոքրիկ լուսամուտներ ունենալու պատճառաւ: Սոյն եկեղեցւոյ բազումն է և հայոց ծխական երկսեռ դպրոցը, աշակերտաց և աշակերտուհեաց թիւը քիչ են համեմատելով քաղաքի 1500 տնւոր բնակիչների թւոյն հետ:

Քաղաքիս բնակիչները բացի 20 տուն ռուս և մի տուն քուրթից բոլորը հայ են և գաղթականներ են լին-Բայազիտից և սորա շրջականներից

1828 ից: Չնայելով քաղաքի բարձր լեռնային մաքուր և առողջարար օդին և սառնորակ աղբիւրների ջրոյն, որ աննման են իրենց պարզութեամբ, դարձեալ բնակչաց մեծ մասը աչքացաւի հիւանդութեամբ վարակուած է, բացառութիւն են կաղմում շատ քչերից մի քանիսը:

Սոյն գաղթականներն են, որ բերել են իւրեանց հետ հայրենիքի եկեղեցական զարդերից, մասունքներից հնագոյնները, որն որ սոյն վերոյիշեալ եկեղեցւոյ պահարաններից մինում տեղաւորուած են: Այն մագաղաթի վրայ ձեռագիր աւետարան սիրուն և հիանալի ոսկեզօծ նկարներով, սրբոց մասունքներ, ոսկեթել բանուածքով սաղաւարտ ու վական 180 տարուայ գործ, մասունքների մէջ գտնվում է սրբոյն Վեորգայ զօրավարի մասունքը, որ տեղաւորուած է արծաթապատ փոքրիկ աւետարանի ձև տուփի մէջ. Ս. Նշան, Աննայ փայտ էլն:

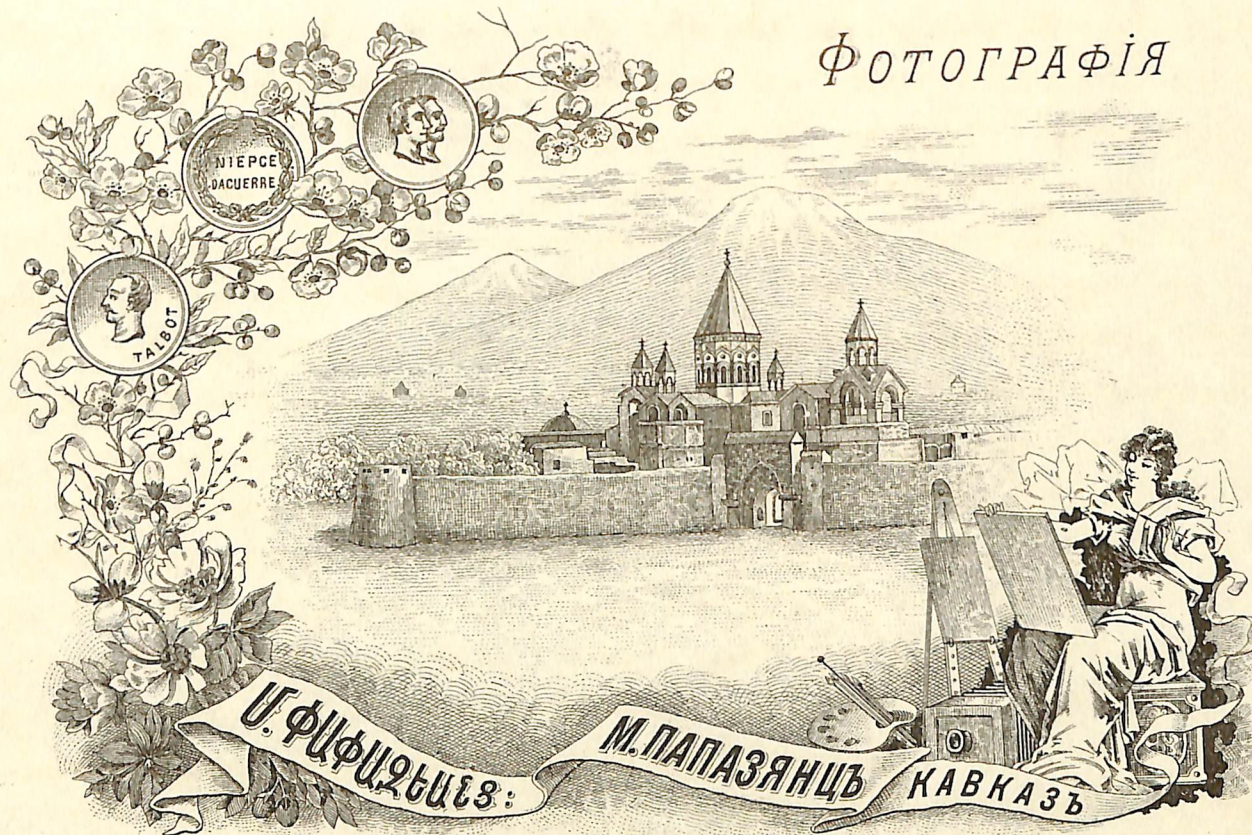
Սոյն սրբութեանց միշտ ուխտի են գալիս թէ մօտակայ և թէ հեռաւոր տեղերից, որոյ արդիւնքը եկեղեցւոյ ուսումնարանին է յատկացրած.

սոյն մասունքները երբեմն մասնաւոր անձանց մօտ
և եկեղեցիներում մնացած է եղել, որ երջանկա-
յիշատակ Մշտարակեցի Ներսէս կաթողիկոսը
հաւաքել տուել է աստ պահուելու և ուսումնարա-
նին արդիւնք լինելու համար, սորանցից շատեր
էլ կան եղել, որ դորանով տարին բաւականին
արդիւնք տալիս է եղել ուսումնարանին, բայց
վերջի ժամանակներս նոյն սրբութեանց և մա-
սանց տէրերը խնդրամատոյց են լինում հոգևոր
իշխանութեան և պահանջում են, որ իւրեանց գիւ-
ղերի ուսումնարանների համար յետ դարձնուին
նոյն սրբութիւններն, որոց ուշադրութիւն է դար-
ձնում հանգուցեալ Վեորդ կաթողիկոսը և թոյլ
է տալիս վերադարձնելու տէրերին, այսպիսինե-
րից մէկը տեսանք Նորադուզ գիւղում Յովհան-
նէս Վեորդեան անունով մի անձի տանը. քա-

ռաթե մի խաչ Ս. Նշան անունով և ձեռագիր
մի աւետարան, որոնք բաւական ուխտաւորներ են
ունենում:

Քաղաքիս մէջ կայ մի այլ եկեղեցի, որ նորո-
գուած է 1884 թուականներին քարուկիր և հաս-
տատուն վեց սիւների վրայ կառուցուած, սոյն
երկու եկեղեցիք ևս առանց կաթողիկէի են,
միայն փոքրիկ զանգակատուն ունին. այստեղ հը-
նութեանց վերաբերեալ երևելի մի բան չկայ.
միայն քաղաքի արևելահիւսիսային կողմը բարձր
քարափի վրայ գերեզմանատունն է, ուր խաչաքա-
րեր շատ կան, որոց նկարը ցոյց տալու ոչ այն-
քան արժանի, խաչաքարերից շատերն էլ տեղա-
փոխել են հին եկեղեցւոյ յատակը ծածկելու, փո-
խանակ Նորադուզի քարահանգից բերելու:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лнт. Р. Шахбазяца въ Тифлисъ.

ԷՌԻՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Սոր-Բայազիտու արուարձաններից մինն է Փաշա-քենտ ասուած գիւղը, Տին անունը ^{անէլ} որ քաղաքի հարաւ-արեւմտեան կողմն է ընկնում երկու և կէս վերստ հեռու Վեաւառից, բոլորովին հայ բնակիչներով, աղքատ գիւղականներ, որոնք պարապում են հողագործութեամբ և անասնապահութեամբ:

Վիւղի միջին կայ նշանաւոր եկեղեցի թաղաձև գմբէթով, մէջը անսիւն և երեք խորաններով. բայց այս նորոգութիւն է ունեցել քաղթականներից, առանց արձանագրութեան է, ոչ Տին շինութեանը և ոչ նորոգութեանը մասին բան չկարացինք տեղեկանալ. միայն եթէ հաւատանք հայր Շահխաթունեանի գրութեան, պէտք է ընդունենք մօտ երեք հարիւր երեսուն և ինն տարուայ շինութիւն, ինչպէս ինքը Շահխաթունեանն մի արձանագրութեան քար գտել և այսպէս էլ գրուած է եղել « Կամաւն Աստուծոյ Տառլուղանդու « պարոն Դաւթին կենաց կից Փիր համլայ աղին՝ որ նորոգեցի « շրջապատ սուրբ Գրիգորիս յիշատակ հոգւոյ իմոյ. (ՁՂԸ.)

« Թվ. » Բագում կան Տին գերեզմանաքարեր որ նոյնպէս անարձանագիր և եղածն էլ եղծեալ. մի բան որ շատ անյարմար թուեցաւ մեզ, այն է որ գիւղացիք նա մանաւանդ եկեղեցւոյ հենց կողքին դարսած և բարձրացրած են ^{Բայ} ահագին ամրոցները և խոտի դեզեր, այդ երկու բանն էլ թէ մնասական է եկեղեցւոյն և թէ անյարմար իբրև տան Աստուծոյ:

Սոր-Բայազիտի արուարձանների մինն էլ Ղուլալի կամ Ղուլելի ասուած գիւղն է, որ Վեաւառի հարաւային կողմը բարձրադիր տեղւոյ մը վրայ հաստատուած է և տեւում է երեք և կէս վերստ ճանապարհ, հայ բնակիչներով: Ունի հասարակ քարերից շինուած մի եկեղեցի Ս. Աստուածածին անունով, որոյ տօնի շաբթուն չորեքշաբթի օրը շատ ուխտաւորներ է ունենում, թէ՛ Վեաւառից և թէ՛ մօտակայ գիւղերից, միայն կնանիք և աղջկունք գնում են առանց տղամարդի և խիստ մեծ բազմութիւն է լեքցւում:

նչպէս ասացինք Սեանայ ամերում կան շատ գիւղեր. բայց լճի վրայ նաւազնացու-
թեամբ ամբողջապէս պարապում են Նորատուզ-
ցիք և մասամբ Ղշլարցիք:

Նաւակները պատրաստում են նոյն իսկ սոյն
գիւղացիք—այդ նաւակները ունին միայն մի
կայմ, որից քամի եղած ժամանակ կախում
են առագաստը, որով առանց թիավարելու լո-
ղում է նաւակը. տես № 342 Սեանայ ծով և
կղզի նկարից որ նաւակը դուրս է գալիս կղզուց:

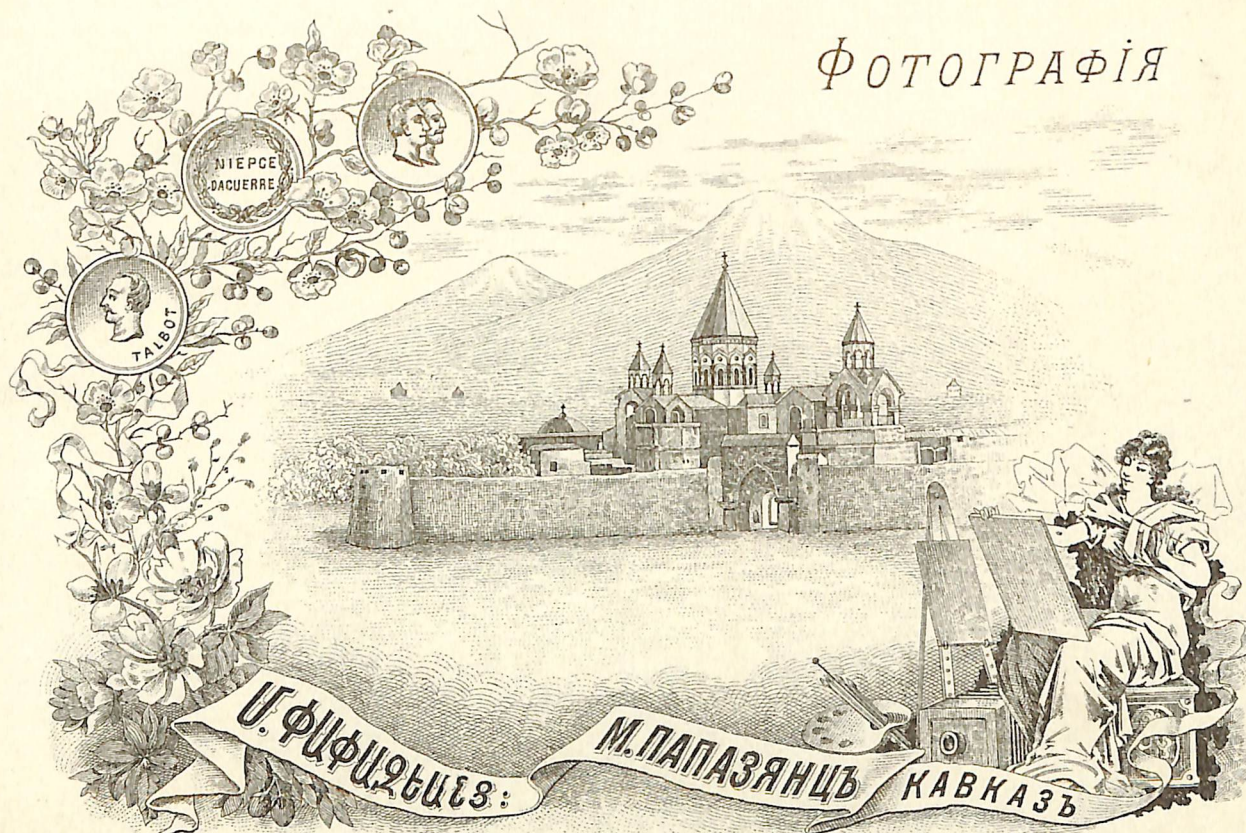
Նորադուզը գտնվում է լճի հարաւային ա-
փում, Նոր-Բայազդիտու արևելեան կողմը հինգ
վերստ հեռու, սորա դէմ ու դէմը լճի արևե-
լեան ափում գտնվում է Հորժա ուռու աւանը,
որ սորա և Նորադուզի մէջը եղած տարածու-
թիւնը ինն վերստ են հաշվում, որը կտրում
են նաւակները երեք ժամուայ ընթացքում:
Գրեթէ ամենայն օր կանոնաւորապէս մի նաւակ
դուրս է գալիս Նորադուզից դէպի Հորժա ապ-
րանքի և շն. տեղափոխութեան համար. նոյն-
պէս մեծաւ մասամբ Նորադուզցիք են կա-
տարում մթերքների տեղափոխութիւնը լճի զա-
նազան կէտերում, ամբողջ գաւառում Նորա-
դուզցիք յայտնի են, որպէս լճի վրայի նաւազնա-
ցութեան սիրահարներ, ջուրը, ինչպէս յայտնի է,

միշտ գրաւիչ է եղել մարդկանց համար, չնայած
այն բազմաթիւ դժբաղդ արկածներին, որ պա-
տահում են նրա վրայ:

Գեղամայ լճի ամերում կան չորս ոռոսաբնակ
գիւղեր, որոնք ի միջի այլոց ընդարձակ չափով
պարապում են սաղապահութեամբ, այդտեղ ճա-
նապարհորդելիս ուղևորը նկատում է սագերի
բազմաթիւ երամներ, որոնք շարան-շարան արա-
ծում են լճի եզերքում, կամ լողանում են լճի
մէջ, հսկողութեամբ մանուկների և կամ աղջիկ-
ների. հայ գիւղերից միայն Նորադուզն է որ սա-
կաւ պահում է սագերի ջոկեր:

Նորադուզ—հին անունը նորադուզ—բաւա-
կան մեծ հայաբնակ գիւղ է, բայց աղքատ. գիւղի
իսկ միջին կանգնած է մի վիթխարի և կոփածոյ
բաւականաչափ մեծ քարերից շինած մօտ 1000
տարուայ եկեղեցի յանուն Ս. Լստուածածնայ,
զոր Յովհաննու կաթուղիկոսի պատմութեանն
նայելով, Սուփան Գրիգոր իշխանի եղբայր Սահակ
Սիւնին է շինած—որոյ կամարները և առաստաղը
բոլորովին փլուած են, բայց տեղացիք սոյն աւե-
րակ եկեղեցւոյ բարձրութեան կիսիցը տախտակա-
մածով կարկատել են՝ որ ծառայում է ժողովրդ-
ին որպէս աղօթատեղի, բայց բոլորովին մութն
է, ծածկը՝ լուսամուտներից ցածր անելնուն համար:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лит. Р. ШАХБАЗЯНЦА ВЪ ТИФЛИСѢ.

ՏՈՒՆԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱՋԵԱՆՑ:

ՏՈՒՆԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱՋԵԱՆՑ:

Худож. - Лит. Р. Шахбазянца въ Тифлисе.

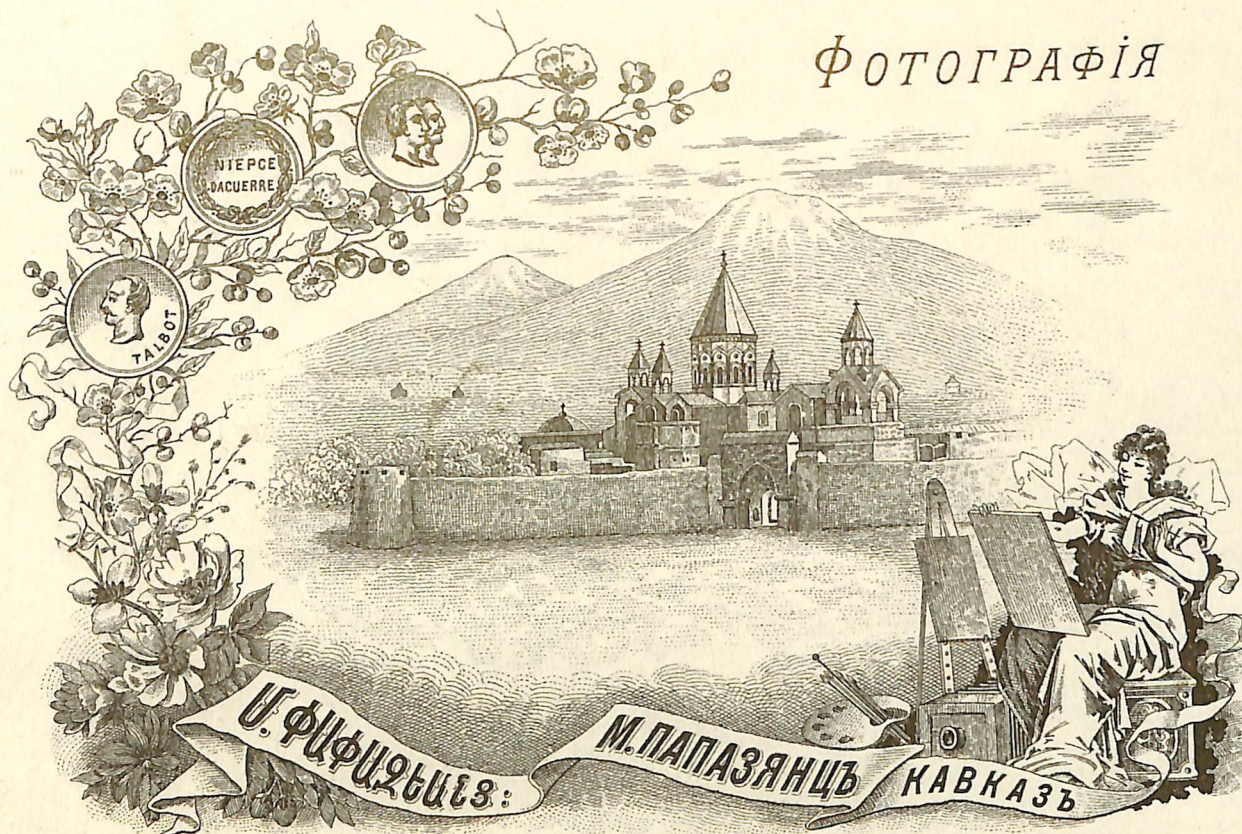
Եկեղեցին ունի երկու պահարաններ արևելեան կողմի երկու անկիւններում. մի մեծ պատարագամատոյց խորան և երկուսն էլ սորա կողքերին. յետին դասումն գտնվում են չորս փոքրիկ սեղաններ ևս. արտաքին կողմը եկեղեցւոյ հարաւային պատի վրայ անխախտ մնում է մինչև հիմայ մի արևի կամ արեգակնային ժամացոյց, որ շատ ուղիղ ցոյց է տալիս օրուայ ժամերը, քանիցս անգամ փորձով տեսանք. դա մի քառորդ արշինաչափ երկաթէ ցողիկ է ամրացրած մի սալ քարի վրայ ուղղահայեաց, մի կիսաշրջանի կեդրոնում, որ բաժանուած է շառաւիղներով տասն և երկու մասի և ամեն մասում փորագրուած է հայկական տառերով ա. բ. մինչև ժ բ. = 1--12:

Նորադուզում մի ուխտատեղի ևս կայ. Յովհաննէս Պէորգեան անուն անձի տանը, ուր դրտնվում է մի քառաթե արծաթէ խաչ՝ խոշոր ակներով զարդարած, որ կոչվում է Ս. Նշան. Քրիստոսի խաչափայտի մասունքից իր մէջ կրելուն համար, և մի մագաղաթեայ փոքրիկ բայց սիրուն ձեռագիր արծաթապատ աւետարան, որոյ վերջերը ունի յիշատակարան այսպէս:

« Արդ գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թուականին հայոց ՌԽԳ. ամի
« Երզրում քաղաքի ի յերկիրս Վարնոյ որ է ի գիւղս Թըւանձ. և ի դուռն
« տիրամայր սուրբ աստուածածնին և Գանկա սուրբ Գէորգիս և ատենա-
« հաս սուրբ Սարգսի և այլս սրբոց. ի կաթողիկոսութեան Էջմիածնիս
« Տէր Դաւթի որ կարգաբդ յիշեցէք ողորմի ամեն. — Սոյն սրբու-

թեանց ուխտի են գալիս շատ շատերը, ամենայն օր շարան—շարան գալիս են թէ մօտակայ և թէ հեռաւոր տեղերից. այս սրբութիւնները տանը սենեակների մինում պահարանի մէջ դրուած են առաջը մի վարագոյր ծածկուած. իսկ դորանից դուրս տանը մէջ գուք տեսնում էք, որ տնային ամեն բան այդտեղ է կառարվում, թօնտիրը այդտեղ վառվում ու հացը թխվում, կերակուրը նոյնպէս, խնոցին այդտեղ—հարս ու տալ միմեանց ուշուց տալով կարագ են պատրաստում. այդ տեղ ուտում այդտեղ էլ ննջում, մի խօսքով ամենայն ինչ այդտեղ է պատրաստվում, եթէ մի որ և է բանի համար նկատողութիւն անենք, անպատրաստի պատասխան կստանանք, որն որ հաւատացնել էր ուղում այդ մասանց տէրը մեզ թէ, որպէս իրաւամբ կաթողիկոսների կոնդակներով և թագաւորաց հրովարտականերով պահում է իւր տանը այս հնութիւնները և ոչ ոք իրաւունք չի ունենալ վերցնելու դորանք, սակայն այդ կոնդակների կամ հրովարտականների գոնէ մինն չկարողացաւ մեզ ցոյց տալ, յետոյ խոստովանելով որ (բոլորը ունէի բայց այրուեցան) այդպէս ուխտաւորների շատ երթևեկութիւնը պատճառ է լինում տանտերին բաւականին արդիւնք ստանալու, որից չէ կարողանում կորզել այդ հնութիւնները հոգեւոր իշխանութիւնը:

ФОТОГРАФІЯ

У. ФУФУЗЕЦІС:

М. ПАПАЗЯНЦЪ

КАВКАЗЪ

Худож. - Лит. Р. ШАХБАЗЯНЦА въ Тифлисъ.

ԷԼԻՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Գիւղի վերեր արեւելեան կողմը մի բարձրադիր տեղւոյ վրայ գտնվում է Տին ընդարձակ հանգըստարանը, բոլոր խաչաքարերն կանգնած են պատուանդանների վրայ, շատերն էլ պատուանդանից հանուած, ունի մէջը երկու թամբարան իշխանաց, զոր Յովհաննէս եպիսկոպոս Շահխաթունեանն երկրորդ զրքի մէջ մատուռներ է անուանում, որոյ վրաները արձանագրութիւններ կան, եղծեալ լինելուն դժբաղդաբար անկարելի եղաւ մեզ տեղեկանալ. իսկ միւսի դրան երկու կողքերին գտնուած արձանագրութիւնները դժուարաւ կարդացվում է այսպէս:

« Ես Սարգսի թոռ Միրզասի որդի Ալէքսանս շինեցի սուրբ եկեղեցիս. »
 « ԹՎ. ՌՃԿԳ. էր ես ատես գրեցի անարժանս »:

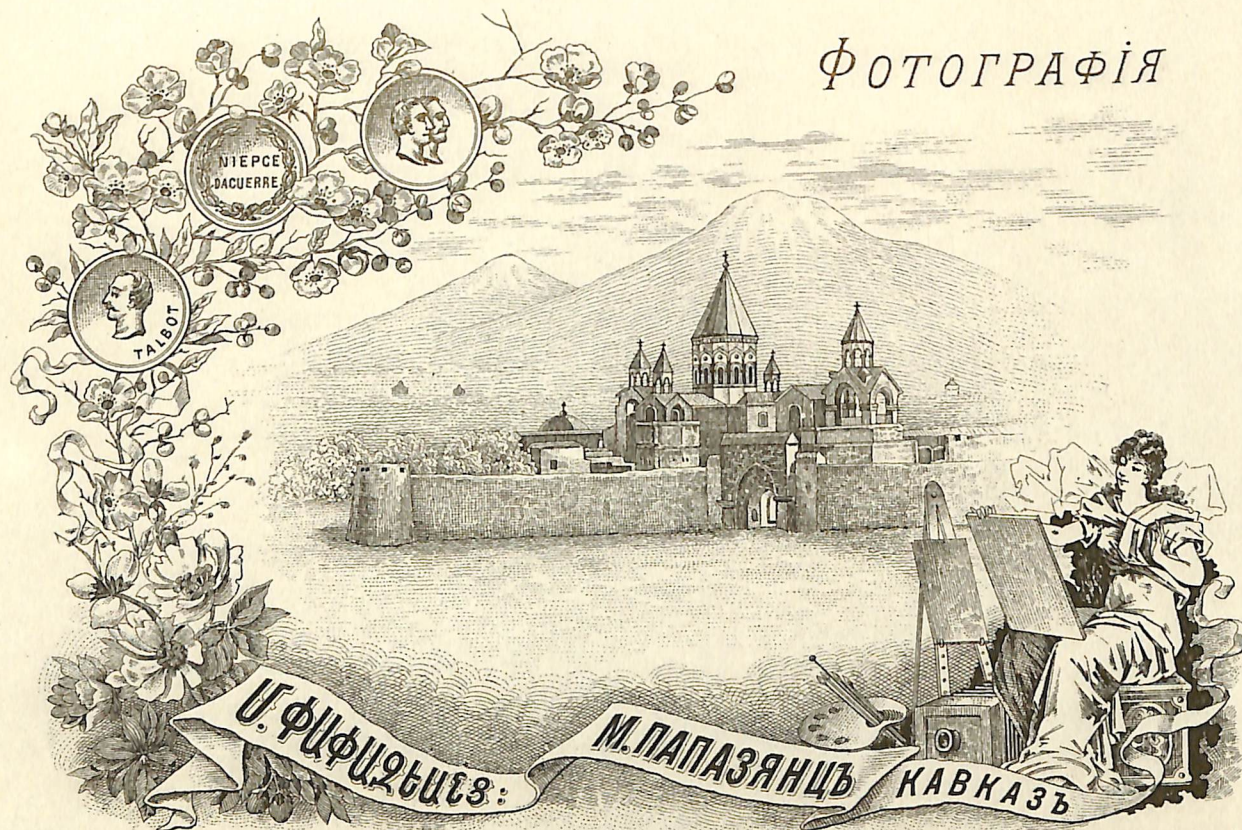
Սոյն գերեզմանատան համար է որ ասում է Ս. Ջալալեանցը իւր ճանապարհորդութեան մէջ, « ի « հեռուստ երեւին որպէս զխումբս հեծելազօրաց » կան զանազան թուականներին վերաբերեալ կանգնեցրած խաչաքարեր, որոց միոյն վրայ զրուածքը աստ կօրինակենք. « ԻՈՎ. ԹՎ. ի ժամանակս բարեպաշտ իշխաստ մերոց Զաքարէի և Իւանէի ես Միխիթար Փէճարենց որդի Դաւթի « նաց մերոց Զաքարէի և Իւանէի ես Միխիթար Փէճարենց որդի Դաւթի « շնորհիւն Աստուծոյ և հրամանաւ մեծին Իւանէի եղէ առաջնորդ մեծա-

« հոչակ գեաւդիս - Նորատուաց - կամ եղև ինձ կանգնեալ զխաչս փրկու-
 « թեան ննջեցեւոց իմոց. որք երկրպագէք. յիշեցէք ի տէր. »

Նկարեցինք սոցանից մի քանիսները և վաճառում ենք ցանկացողների համար աւանձին, որպէս զի միայն խաչաքարեր ցոյց տալով չձանձրացնենք մեր հայրենասէրներին:

Նորադուզ գիւղեց զէպի հարաւ մի վերստ հեռաւորութեամբ դաշտի մէջ կանգուն կենում է մի Տին հիանալի բայց շատ փոքրիկ, գողտրիկ, անսիւն, սուր գմբէթաւոր եկեղեցի Ս. լուսաւորչի անունով, որի ներսը պատերի վրայ կան շատ արձանագրութիւններ: Փոքրիկ եկեղեցւոյն փոքրիկ մի բեմն իւր սեղանով երկու կողքերին սրբութեանց խորաններով դեռ անմնաս մնացած կան. բեմի երկու կողքերին մի մի փոքրիկ պահարաններ՝ փոքրիկ լուսամուտներով, մի վարագոյր են քաշ արած սեղանի երեսը, ուխտաւորներ գալիս՝ բաց են անում. լուսաւորչի երեք տօներին ժողովուրդը ուխտ է գալիս այստեղ և այն մեծ բաղմութեամբ: Ուխտաւորների տուածից օգտվում է Նորադուզի մի ոմն՝ Սեդրակ անունով, պահպանութիւն է անում սա եկեղեցւոյն, մաքրում և կողպում:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лит. Р. Шахбазянца въ Тифлисѣ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՖՈՏՈԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ 255

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

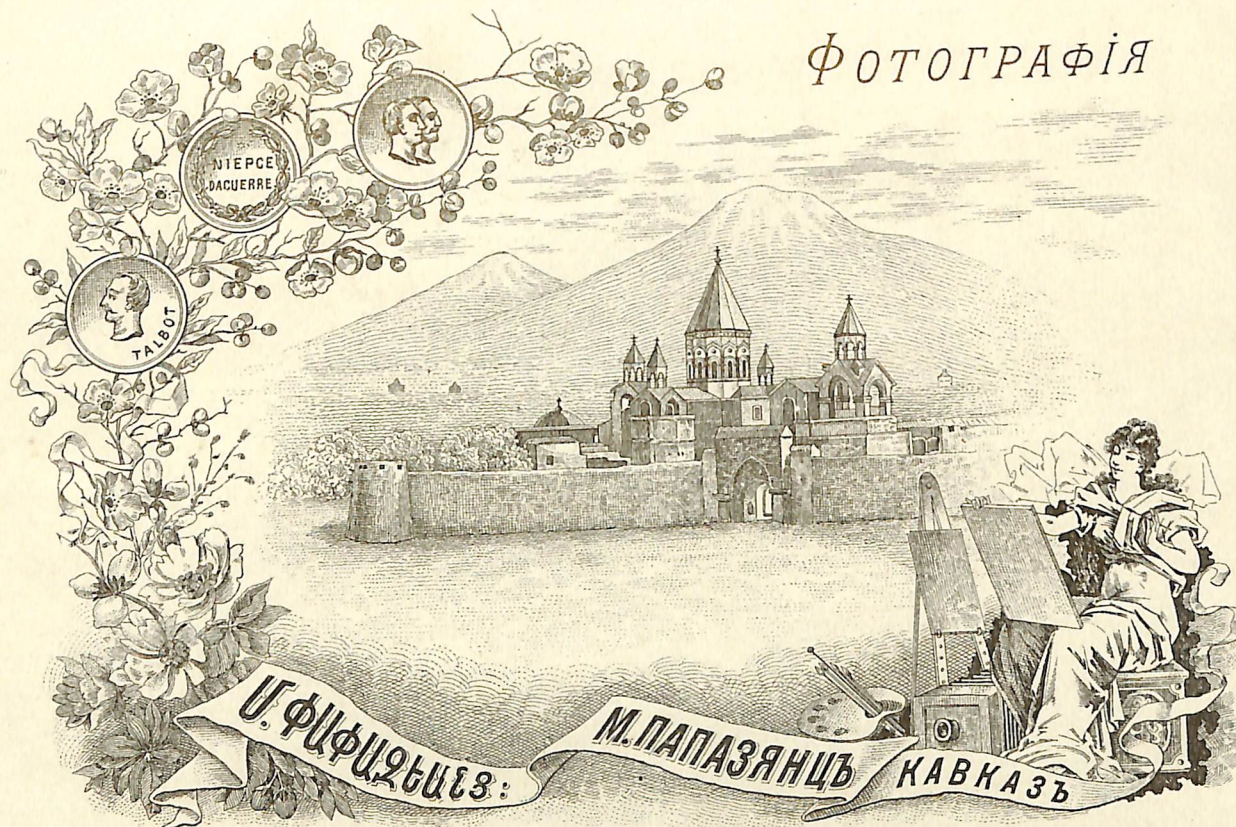
Այս Ս. Լուսաուորիչ եկեղեցւոյ արեւելեան կողմըն էլ կան գերեզմանաքարեր, խաչեր, աւերակ տանց հետքեր, խաչերի միոյն վրայ կար արձանագրութիւն դժուար ընթեռնելի. իսկ գերեզմանաքարերի մէջ կան երեք հոգեւորականի գերեզմաններ. վրանին հովուական գաւազան նկարուած, ափսոս առանց արձանագրութեան են (Երեւանցի Սիմէօն կաթողիկոսը այս վանքի համար Դ. 17-ի լաւ է աւուժ. տես Հաճախութ. երկրորդ հատոր երես 239):

Նորագույն գիւղի միջից անցնում է Մարտի գետը, որ թափվում է նոյնպէս Սեանայ լիճը, այս գետի բերանում ձուկ որսալու տեղ է: Լճի վրայ կանոնաւոր ձկնորսութիւնը սկսվում է սեպտեմբերի 15ից և տևում է մինչև գարունքի վերջը: Բըռնուղ ձկներն են՝ Իշխան, Լմար, Վեղարքունի, Կարմիրախայտ, Կողակ, Բախտակ, Բօճակ, Բեղլու, Ծուար, Կրակտուց, Չալի, Լղնջան: Բացի լճից ձկնորսութիւն լինում է և գետաբերաններում ինչպէս սոյն Նորագույն գիւղի միջի գետումն էլ և մեծ յաջողութեամբ: Եյս վերջիններում գետը բաժանելով առունների, կապում են գետի բերանը քարով և տիղմով, ապա քիչ ժամանակից գետի ընթացքը շրջելով, նրա սակաւաջուր հուններից ոչ

[Թէ՛ որսում են, այլ ուղղակի գրկալից հաւաքում են ձուկը և լցնում են կողովները մինչև անգամ ձեռներով, որովհետև այն աստիճան բաղմացած է լինում. նաև մի այլ կերպ՝ Խւփփով, թարբ մի տեսակ որոգայթ է ուռենու ճիւղերից գործուած երկաչկանի մի քթոց, որոնցից դնում են գետի հոսանքի դէմը, որով ձկները թարբի առաջին բաժանմունքից երկրորդը անցնելիս, էլ անկարելի է լինում դուրս ելնել, սա ամենահեշտ միջոցն է, որ իւրաքանչիւր թարբից 200—250 ձուկ բռնվում է, երրորդ ձեւն է Խւփփով:

Ճարպիկ են լինում այդ բանի մէջ սոյն Նորադուղցիք, գետը գիւղի հետ կապուած է գիւղացւոց շինած մի սիրուն կամուրջով, առանց վարպետի և առանց ճարտարապետի: Տրի վրայ արշին ու կէս բարձրութեան պատ են բարձրացրած, կիրի, տիղմի և կամ ցեխի տեղակ մի կարգ քարերի վրայ մի շարք ծառի հաստ ճիւղեր դարսել են և այդպիսով չորս աչքի են բաժանած կամուրջը. և այս աչքերի վրայ ձգած են հաստ ծառեր, որով անցնվում է անվտանգ, այդ նկարը մենք այստեղ գրքի մէջ դնում ենք ոչ թէ իբրև հնութիւն, այլ իբրև աչքի ընկնելու մի բան:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисе.

№ 256 Ս. ՊԵՏՐՈՍԻ ՄԵՆԱՍՏԱՆ. ՎԱՆԻ—ԱՂԱՆՈՒ ԳԻՒՂՈՒՄ. (ԳԵՂԱՐԲՈՒՆԻԲՈՒ Մ)

ԸՆԴՈՒՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. — Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисе.

որ — Բայազիդից նոյնպէս գէպի հարաւային կողմ ծովի եզերքում գտնվում է ուղիղ 20 վերստի վրայ Նրանոս հայաբնակ գիւղը, որ ճանապարհին երևում են երկու շատ հին աւերակ գիւղատեղեր իրենց ընդարձակ գերեզմանատնով, մի կիս ուեր շինութեամբ ու բաւական խոջաքարերով, առանց արձանագրութեան, թուրքերը սորան Ղուրու — զարապա են անուանում:

Ճանապարհս այս սիրուն է, ծաղկաւէտ արօտատեղիներով և արտերով զարգարուած լինելուն, ծովի մեղմիկ քամին նոյնպէս կենդանութիւն է տալիս վաստակած անձնորակներին, կիզիչ արեգակնային ճառագայթները կարծէք այլ ևս ազդեցութիւն չեն անում մարդու, մի կողմում ոչխարների խաշանց հօտերն են արածում, մի այլ տեղ գիւղացիք հողին պահ տուած իւրեանց քրտանց պտուղն են քաղում, տներնին ամբողջ տարի սոված չի պահելու համար: Սոյն երանոս գիւղում չկայ ոչ ինչ հնութիւն, բայց ի ամենուրեք գտանուող խոջաքարերից: Սոյն գիւղից երեք վերստ հեռի գտնվում է դարձեալ հայաբնակ 75 տուն ժողովրդով Հաթամ — խան գիւղը, ծառատանով և պարտեզներով զարդարուած, սա ևս հնութեանց վերաբերութեամբ նման է Նրանոս գիւղին, ուրեմն շարունակում ենք մեր ճանապարհը սորանից չորս վերստ հեռու գտնված Վալի — Աղալու կոչուած գիւղը, որոյ բնակիչներն բոլորը հայ են 125 տուն:

Այս գիւղի արեւմտեան կողմը բարձրագիւր կրային տեղումը վրայ կայ հոյակապ մի շինութիւն, բայց աւերակ, որի արեւմտեան կողմը եկեղեցուց բաժան՝ կայ երեք սիւնազարդ կամարներ, երեք փոքրիկ քառանկիւնի լուսամուտներով, միայն թէ առանց առաստաղի և արեւելեան պատը կիսից աւելին քանդուած է, չէ իմացվում թէ ի՞նչ է. ընդարձակ մի սրահ և բաժան բոլորովին եկեղեցուց, և այն փոքրիկ քառանկիւնի լուսամուտներն էլ միայն հարաւային կողմի երեսումն են, առանց լուսամուտ սիւնազարդ կամարներով բաժանուած, ուղեցանք կարծել և իւրաքանչիւր կամար մի մի սենեակ համարել, բայց բաժանմունքներ չերևային և ոչ սոցա հիմքերը: Թէ սոցա և թէ եկեղեցւոյ շինութիւնները կազմուած էին սե սրբատաշ կէսը և հիւսիսային կողմի մի պահարանը մնացած է. շինութեան մնացեալ մասերը քանդուած են, քանդուած ու թափութեան քարերի քանակութիւնը, չէ կարող ծածկել քանդուած տեղերը, երեւի վերյորել են — տեղափոխել են, անշուշտ նոյն գիւղացիք:

Մեր ճանապարհորդութեան միջոցին թէ թուրքի և թէ հայի գիւղերում գտնուած հայոց սրտածմիկ աւերակները տեսնելիս նկատեցինք, որ երբեմն տեղիս թուրքերը աւելի ազնուաբար են վարվում հայի հնութեանց հետ քան թէ հայերը, գոնէ թիւրք գիւղերում գտնուած աւերակների վրա:

տակները հաւաքուելու լինին, կարելի կլինին նորոգութեան բաւականանայ, բայց հայ գիւղերինը ոչ, թուրքերը միայն շինութեանց անտէրութիւնիցը օգտուելով տաւար են պահում մէջը, յարգ են լեցնում, գոմատեղ են շինում ևւն. բայց ոչ քանդում հայերիս նման, քանդել ու այլ շինութեանց գործ-դներ նշանակում է հիմնայատակ անել այն սրբութիւնները, որ նախնիք կառուցել են, և ո՞վ գիտէ ինչ դժուարութիւններով: Այս քարոզելու ու յետ կատեցնելու համար նշանակուած անձնաւորութիւնը անգամ իրենք են պատճառ և օրինակ լինում ժողովրդի արած սխալ քայլերին, թուրք գիւղերի շատերը այժմ վախեցած լինելուն յետ են կայել եկեղեցւոյ մէջ մինչև անգամ կենդանիներ պահելուց, ինչպէս մեզ հաւատացնում էին թուրքերը իրենք, որ կենդանիներ պահելուն համար այն փէջ (հին սուրբի) տան մէջ, կենդանիներին խելագարութիւն է պատահել, մինչև 5—10ը մատաղ չեն արել՝ չեն աղատուել միւսները, և այժմ դուրս համար էլ մաքուր են պահում և կամ այլ ևս տաւար չեն պահում մէջը. ասածնուս իբրև ապացոյց ճանապարհորդը կտեսնէ անցնելիս Այրի—վանքը որ թուրք գիւղումն է. մաքուր է պահուած, բարերի թափուածները մնացած. Բաշ—քենտ գեղարքունիքում, թուրքի գիւղ, արգէն բոլորովին աւեր՝ միայն քարակոյս մ՝ է որ երևում, բայց թափուածները բոլորը կան: Թէկուզ ուղում էք անդէք Վայոց ձորի մէջ գտնուածներին, օրինակ Ամաղուն, Թանահատին, Այստին, Ղօշա վանքերը, Ալագեռաղը, Յախալ քարը, Գիւնէյն ևւն. բոլորը թուրքի գիւղեր են և չէ երևում մի այգւղիսի բան ինչ որ տեսնում էինք հայի գիւղերում, ճշմարիտ է, ինչպէս ասացինք անտէրութիւնից օգտւում են կամ ամբար են շինում մէջը կամ բակի

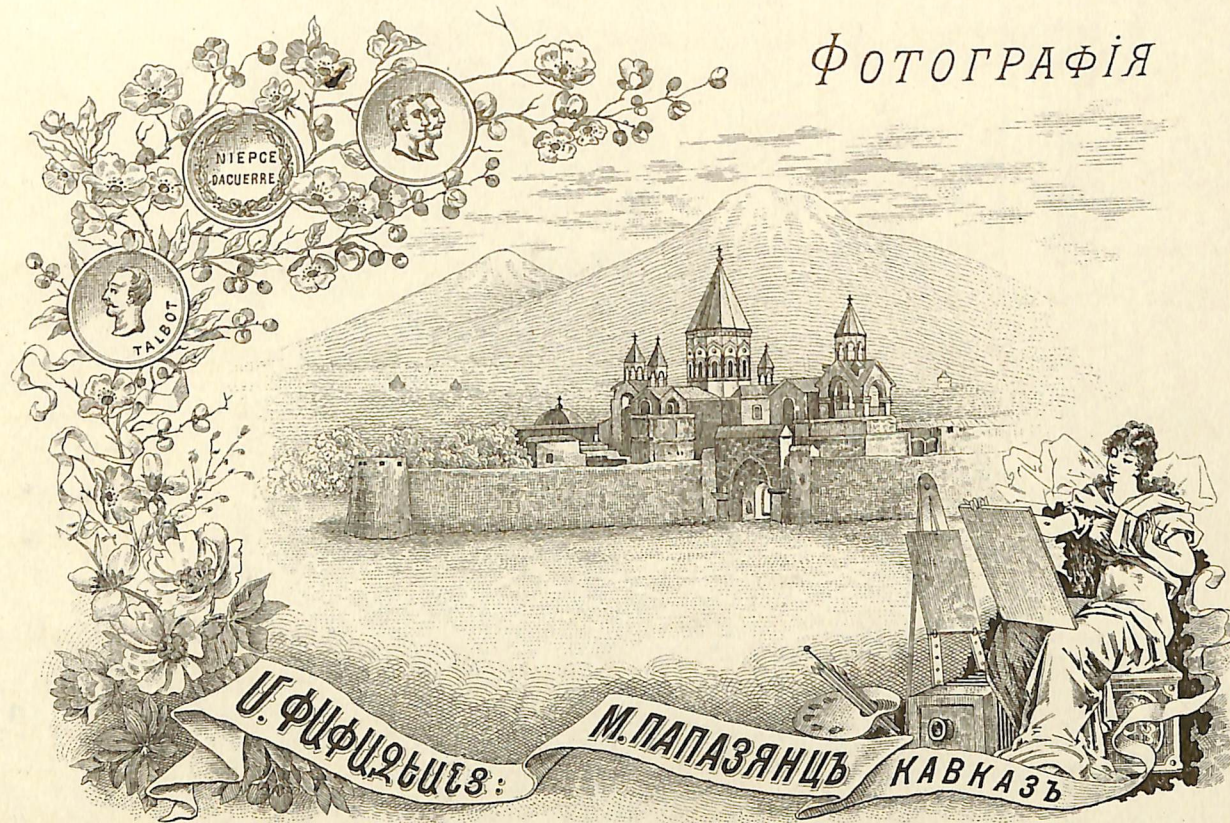
խոտերը քաղում և կամ ուրիշ բան ցանում՝ հողիցը նոյնպէս օգտւում: Եթէ ամենայն ինչ տեսնելին գրել ուղենայինք ընդարձակ և մեծ գրքեր կազմել հարկ կլիներ, որ և այդ մեր նպատակից դուրս է, մերը այն է որ համառօտ տեղեկութեամբ բաւականութիւն տանք հետաքրքիրներին:

Այն մենաստանի բոլորովին նոյնպէս խաչաքարեր և գերեզմաններ կան, խաչաքարերի միայն վրայ գրուած է. «Սուրբ խաչս բարեխօս է Վարդանին թվ. (ՁՎ) 1541 փրկէ» գերեզմանաքարի միայն վրայ էլ նկարուած է, մի սուղգ երիտասարդի նկար, ձեռքին ունելով մի մուրճ, առաջը դրուած է քութան, որ ինչպէս երևում է, շինում է, իսկ սորա կողքին գրուած է, (այս է հանգիստ ելջին):

Այն վանքի համար ինչպէս յիշեցինք Ս. Պետրոսի մենաստան, որն որ Մարիամ տիկնոջ կառուցածն է, սիւնեաց գամբուռն Վասակ իշխանի ամուսինը. Ս. Սրբելեան իւր հին հայաստան գրքի մէջ սորա մասին գրում է թէ «սոյն Մարիամ շինէ զմեծապայծառ եկեղեցին ի Շողուագայ յանուն սրբոյ առաքելոյն Պետրոսի...» ևւն. (շարունակում է.) «և հաստատէ արձան անջինջ յիշատակի «առաջի Գէորգ կաթողիկոսի. և Յովանիսի սիւնեաց եպիսկոպոսի և «Գագկայ սիւնեաց տեառն»:

Ուրեմն եկեղեցւոյ շինութիւնը լինում է, Գէորգ Բ. Կաթողիկոսի օրով բայց ճիշտ ո՞ր թուին յայտնի չէ, այլ միայն այսքան հասկանալի է, որ Ձաքարիա առաջինին յաջորդում է Գէորգ Բ. Կաթողիկոսը 876 թւին յունվարի 13ին ընտրւում և վաղճանում է 885 թւին, վարելով ինն տարի կաթողիկոսութիւն. ուրեմն մօտաւորապէս 1013 տարուայ կառուցած մի շինութիւն է:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисѣ.

№ 257 ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԼՈՑ ՎԱՆԷ. ԾԱԿ—ՔԱՐ ՖԻԻՂՈՒՄ. (ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔՈՒՄ)

ԷՌԻՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ.

Մարտի 15-ը

Սուրբ Պետրոսի Մենաստանից յետ գառնալով փոքրիկ մի բլուրի ցածրը գէպի արեւելահայտաւ, Ծակ - քայի և Վալի - Սաղալու գիւղերի միջին, ընդարձակ դաշտի վրայ կառուցած կայ հասարակ քարերով և փոքրիկ գմբեթով մի վանք, որն որ Պօղոս առաքելոյ տնուան է նուիրած, սա նոյնպէս չունի արձանագրութիւն, որոյ համար բուն շինութեան թուականը չէ կարելի իմանալ, այլ միայն կաթողիկէի արտաքին արեւելեան վերին կողմը արձանագրութիւն ունի նորագութեանը մասին Ղաւիթ եպիսկոպոսի ձեւամբ, որն որ ի ստորեւ գնում ենք:

Եկեղեցւոյս ձեւը քառանկիւնի է բայց ոչ համահասարակ չափով, երկարութիւնը կլինի 22. և լայնութիւնը 18 տրչին. ունի փոքրիկ մի դուռ արեւմտեան կողմից շինութեան անկեան մօտ. ներս մտնելիս փոքրիկ մի նախասենեակ է ներկայանում և սա պէտք է ընդունել որպէս գաւիթ, որոյ հիւսիսային կողմ գտնուած դուռը տանում է եկեղեցին, որ մութն է, որովհետեւ ողջ շինութիւնը միայն չորս փոքրիկ լուսամուտներ ունի: Ներքին կողմն էլ դարձեալ նոյն հասարակ քարերով է կազմուած. ներսը խաչաձև է և անսիւն, մի մեծ և չորս փոքր սեղաններ ունի. բեմը քայքայուած, որոյ համար վեմ քարն էլ տեղը չէ:

Գմբեթի արտաքին կողմի արեւմտեան և հիւսիսային կողմերը քանդուած են կիսով չափ, առատադի քարերը բոլորովին թափուած: Անձրևի ջուրը վերի տանիքի հողը ծծելով շուտով կործանելու է եկեղեցւոյ գլուխն. և պիտի մնան միայն եկեղեցւոյ չորս պատերը:

Եկեղեցւոյ արեւելեան կողմը կան գերեզմաններ և խաչաքարեր, որոյ մինին վրայ գրուած է. « Կենաց խաչս Ղուկաս եպիսկոպոսին թվ. ԶԾ. (1501) մի այլ խաչաքարի վրայ էլ, պարզ կարգաց-
« սին թվ. ԶԾ. (1501) մի այլ խաչաքարի վրայ էլ, պարզ կարգաց-
« վում է, խաչս բարեկօս է Ղաւիթ եպիսկոպոսին թվ. ՌԿ. (1611)
« իսկ սորա ներքեւ մի և նոյն խաչի վրայ գրած է « յիշեցէք

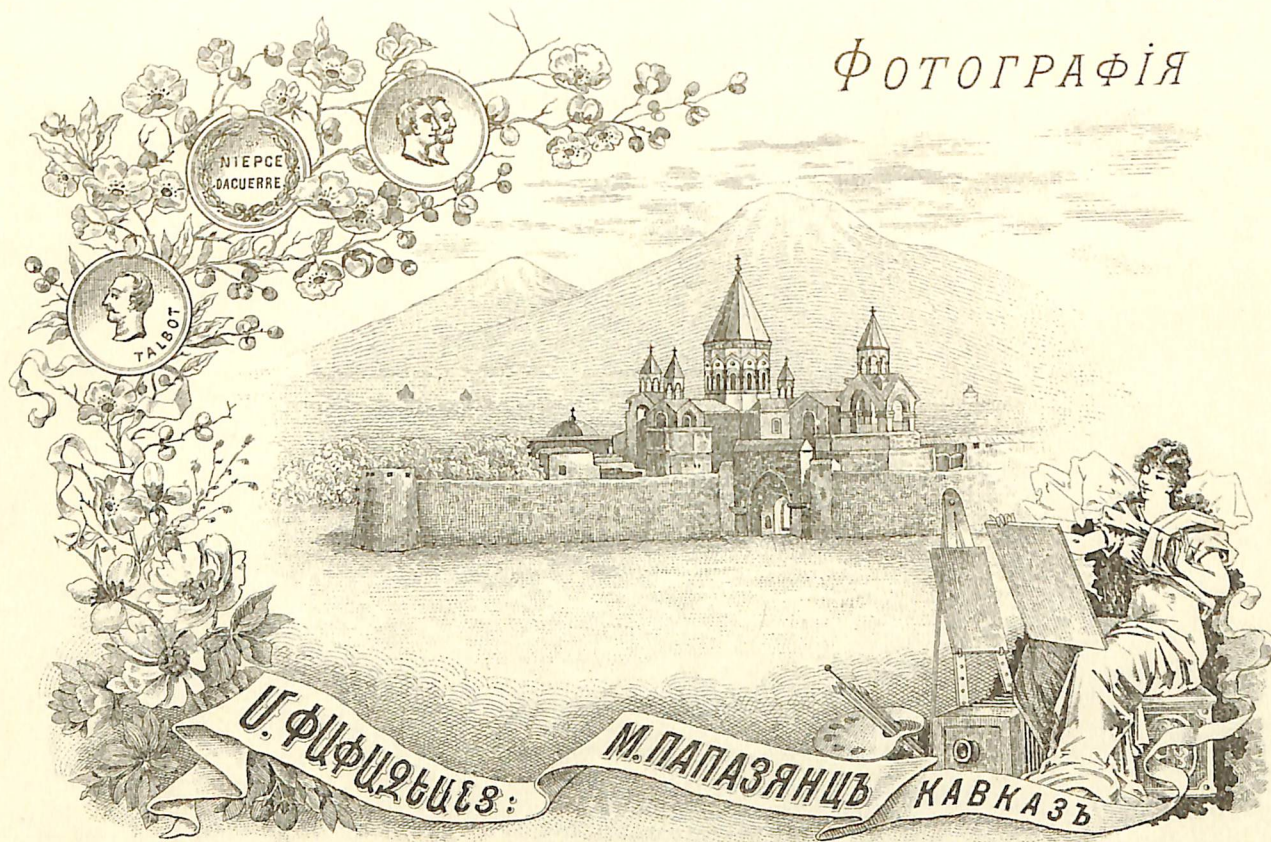
« ի Քրիստոս Ղաւիթ եպիսկոպոս որ այս նորոգեաց զեկեղեցիս »
« մի ուրիշ խաչաքարի վրայ առանց թուականի « սուրբ խաչս բարեկօս է Ղաւիթ պէկին »:

Վերոյիշեալ կաթողիկէի արեւելեան կողմում գտնուած արձանագրութիւնը, որ շատ դժուարութեամբ պէտք է բարձրանալ և դժուար էլ ընթեռնելի որ է.

« Վաման աստուծոյ նորոգեցաւ սուրբ եկեղեցիս ի թվին ՌԿ. կա-
« թողիկոսութեան տէր Մելիքսէթին ի թագաւորութեան Շահ-ապասին
« ի ղանութեան Ամիր գունայ խանին և մելիքութեան տէր Վարդանին, Ես
« Ղաւիթ առաջնորդ վանիցս նոր... (ջնջուած է պէտք է լինի երևի
« նորագեցի) »: Սոյն արձանագրութիւնը Ս. Ջալալեանցի գրքի մէջ չլինելուն համար այս տեղ նշանակեցինք նոյնութեամբ:

Սոյն վանքը շատ յետոյ է շինուած Ս. Պետրոսի մենաստանի՝ որոյ մասին սխալվում է Ս. Ջալալեանցը իւր ճանապարհորդութեան մէջ, որովհետեւ Մելիքսէթէքի կաթողիկոսութիւնը 1605 - 1633 թվականներին է լինում ինչպէս Ղալրիժեցի Առաքել պատմագրի գրգուժն էլ երևում է երես 423. որն որ արձանագրութեան թուականներն էլ ցոյց է տալիս: Սակայն այս տեղ միայն մի բան՝ որ մեզ զարմացնում էր, այն է, որ մենք տեսանք եկեղեցւոյ արեւելեան կողմում մի խաչաքար և որի պատճառով մենք առաջի գտնուած քարիցը նման է աւելի գիւղմանաբարի, սոյն խաչաքարի վրայ յիշուած էր նոյն Ղաւիթ բեղմանաբարի, սոյն խաչաքարի վրայ յիշուած էր նոյն Ղաւիթ եպիսկոպոսի անունը, այժմ՝ կաթողիկէի վրայ գտնուած արձանագրութեան մէջ էլ կրկին կարգացինք, թուականներն էլ ճիշտ մի և նոյն թվին, թէ խաչաքարի և թէ արձանագրութեան մէջ տեսնում ենք ՌԿ. թվերը. որպէօք մի և նոյն Ղաւիթ եպիսկոպոսն է. որ և մի և նոյն նորագութեան տարին էլ վախճանուել է. մեր կասկածը փառատելու համար կրկին զննեցինք և համեմատեցինք մի և նոյնը գուրս եկաւ, ինչ որ վերեւ նշանակել ենք:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лит. Р. Шабазянца въ Тифлисъ.

№ 258 ԾԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԱՐԵՎԱՆԻ (ԳԵՂԱՐՈՒԹՅԱՆ)

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисе.

աշտից այսինքն Ս. Պօղոս Առաքելոյ վանքից դէպի հարաւ կայ մի գիւղ հայ բնակիչներով Գաղա—քենտ անունով, որ ունի մի եկեղեցի:
Գիւղի վերին ծայրում կայ մի հին աւերակ, վանք են կոչում, որ փոքրիկ մի մատուռ է. մի գմբեթով նոյնպէս հասարակ քարերից շինուած, արձանագրութիւն էլ չունի ոչ մի տեղ, որ հետաքրքրուողն իմանայ թէ ի՞նչ է, հին վանք է թէ գիւղական մի եկեղեցի, թէև կողքին շատ խաչաքարեր կան՝ նոյնպէս առանց արձանագրութեան:

Սոյնանման մի մատուռ էլ կայ Վեսեճուք գիւղում պառուայ վանք անունով:

Սորանց ևս նկատեցինք բայց դրբիս մէջ չգրինք նշանաւոր բան չլինելնուն համար:

Սակայն աւելորդ չհամարեցինք այս երկրորդ գրբիս մէջ երկու պատկեր աւելացնել, որոց միոն է Մակ-քարի բնական կամուրջը, որ բնութեան մի հրաշալիք կարելիք է համարել, տեսէք, չորս հարիւր քայլաչափի վրայ երկար միապաղաղ ա-

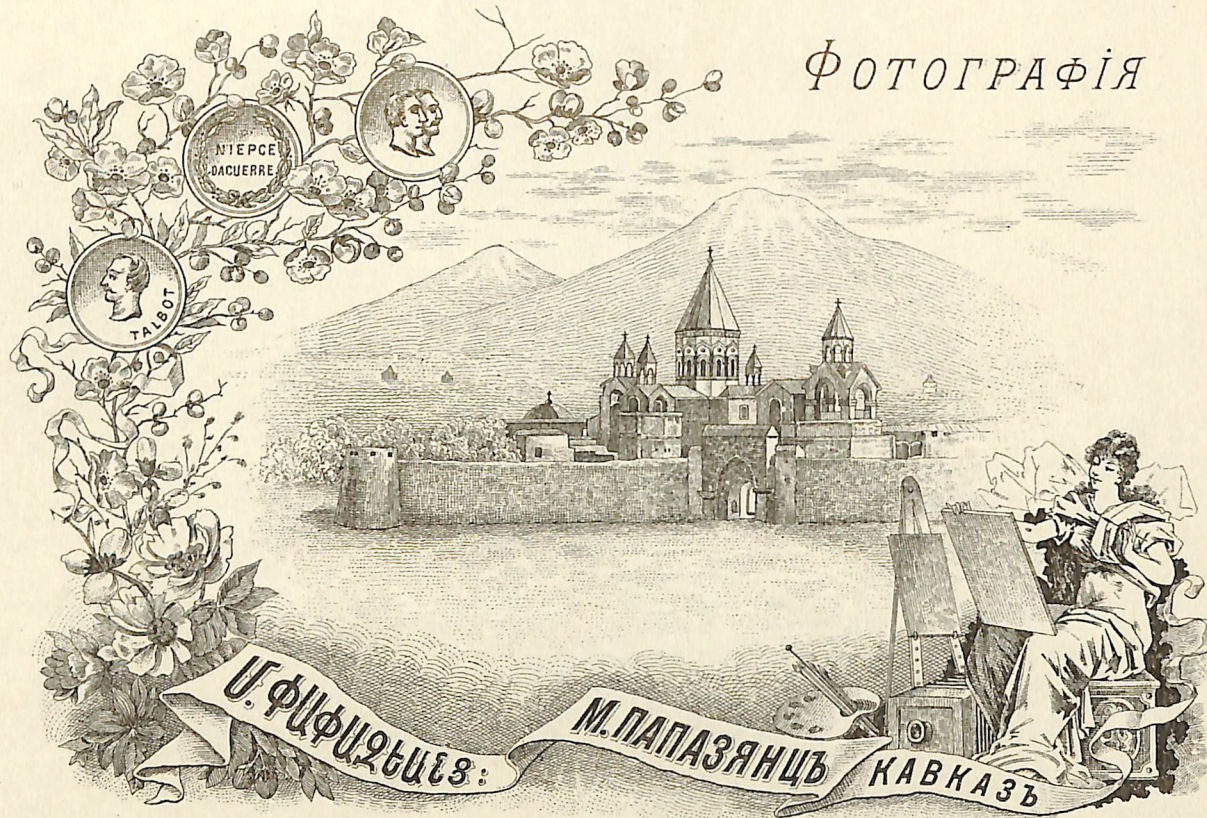
պառաժ քար, որոյ ներքեւից գետն է անցնում, սայ Այրի գետի մի մասն է, որ նոյնպէս գնում է Մեանայ լեճը թափվում:

Ջուրը ծակել է ժայռն և կալմել մի քանի կամարներ, այնպէս որ ջուրի մեծ հոսանք ունեցած կողմը մեծ կամար է բացուել իսկ փոքրիկ քանակութեամբ վազող տեղերը փոքրիկ կամարներ, ապառաժի վրայով անվտանգ կարելի է երթևեկել մի ծայրից միւսը ուր վերջանում ժայռը:

Սորանից վերև քիչ բարձրում գտնվում է Մակ-քար գիւղը երկու քահանայով և 40 տուն հայ ժողովրդով, որ պարապում են բացառապէս հողագործութեամբ և անասնապահութեամբ: Գիւղի շուրջն իւրեանց տնային բաժարանոցներն են:

Գիւղը ծովից հեռու է երեք վերստ, ընկնում է Վալի—աղալու ի, Գեօլ ի, Գաղա—քենտ ի, և ներքին ու վերին Ատիեաման գիւղերի մէջ տեղ, այստեղ չկայ ոչ մի բան հնութեան վերաբերեալ բաց ի այս ապառաժ կամուրջից, որոյ նկարն իբրնութեան մի հրաշալիք գրինք մեր գրքում:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисѣ.

№ 259 ԳՈՐԱ ԳԱՆՔԱՏԵՆԱՐԱՆ ԳԻՐԳՈՐԷ (ԳԵՂԱՐՔՈՐԵՆԻՔՈՐԷ)

ԸՆԴՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. - Лит. Р. Шалвазянца въ Тифлисе.

ուրս գալով Ծակ-քար գիւղից թող-
նելով մեր ձախ կողմը Գեօլ ասուած
Հայաբնակ գիւղը, ճանապարհը մեզ
տանում է ներքին Մտիեաման գիւղը,
որ ոչ մի հնութիւն չունի բացի մի
քանի խաչաքարերից, որ վերին Մտիեամանի ճա-
նապարհի վրայ տեղ տեղ կանգնեցրած են:

Երեք վերստ հեռու վերին Մտիեաման գիւղն է.
որ ի հնումն Աթա գիւղ էր անուանվում. ուր
Օրբելեանցի և Գրիգոր Մագիստրոսի գրութեանց
նայելով Սուփան անուանեալ գաբուռն Ալասակայ
որդի Գրիգոր իշխանի բնակութեան գիւղն է ե-
ղած. գիւղի ծայրին բարձրադիր տեղւոյ մը վրայ
կառուցած կայ վիթխարի և հոյակապ բազմասրահ
մի եկեղեցի Աթա վանք անունով. սե ու կարմիր
մաքուր քարերից շէնուած, շուրջը ընդարձակ սե-
նեակներով և գերեզմանատներով, բայց բոլորը
կործանուած, ոչ այն սենեակներն կան ուր մի
ժամանակ վանքիս միաբանութիւնը բնակվում էր,
և ոչ այն ժամասացութիւնը, որ կատարվում է

եղել այս հոյակապ ու բարձրադիր Ս. Տաճարի
մէջ:

Եկեղեցին համարեայ քառանկիւնի է 40 արշին
լայնութեամբ և երկարութեամբ, իսկ ներքին
կողմն է բոլորակի խաչաձև, չորս անկիւններում
ունի մի մի պահարաններ, մի մեծ սեղան և չորս
առանձին փոքրիկ սեղաններ. տաճարի հարաւային
կողմից սկսեալ մինչ արեւմտեան կողմի պատերը
մինչև կէս բարձրութեան քանդուած են, եկեղե-
ցւոյ առաստաղը և գմբէթը բոլորովին փուլ եկած
և թափուած եկեղեցւոյ յատակը:

Ինչպէս վերև յիշեցինք եկեղեցւոյ շուրջը ըն-
դարձակ հանգստարանն է խաչաքարերով զար-
դարուած, սակայն ըստ մեծի մասին կոտրաս-
ուած և շատերն էլ իւրեանց պատուանդանիցը
հանուած. խաչաքարերը առ հասարակ ամրացրած
են մի մի քարեայ պատուանդանների վրայ, որ
գրքիս № 262 խաչերից կերևան:

Ինչպէս մեզ հասկացրին, սոցանից շատերը յոյն
քարտաշները վերցնում տանում են եղել գործ

ածելու, սոցա մէջ կար եպիսկոպոսական թագով
և հովուական գաւաղանաւ գերեզմանաքար, մի այլ
գերեզմանաքարի վրայ փուրվար, գաւաղան և սա-
ղաւարտ են փոքրագորած:

Այս վանքն տեղացիք անուանում են Վոթայ
վանք:

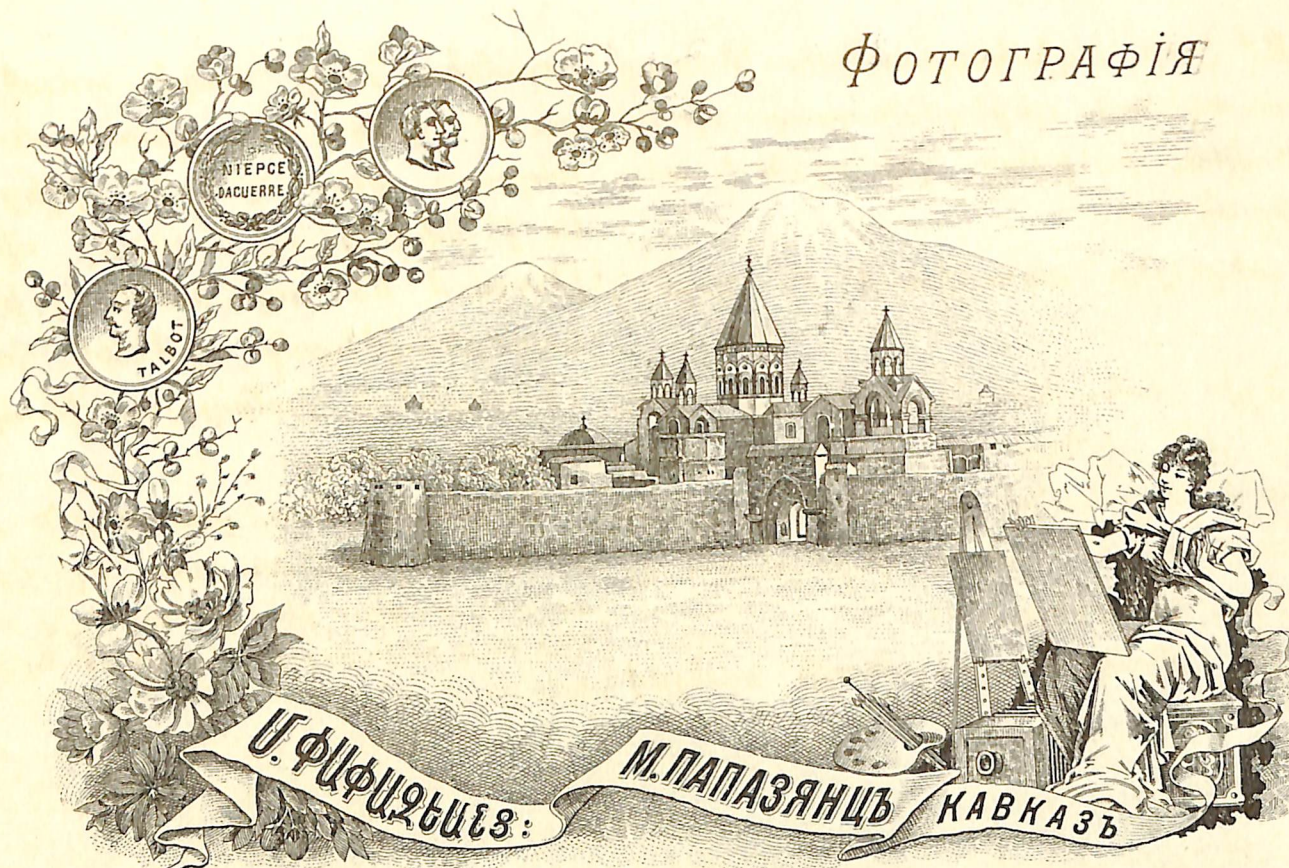
Ս. Զալալեանցի ճանապարհորդութեան մէջն
էլ ասած է, որ այս վանքը Գափուռ վասակայ
որդի Գրիգոր Սուփան իշխանի շինածն է, և գիւղի
միջին ժայռերի ստորոտում սորա գերեզմանն էլ
կայ վրան խաչաքար կանգնեցրած:

Տեղւոյն ծերունի Թադէոս քահանայի ասելով

սորանից 7—8 տարի առաջ Տեղեղեց խաչաքարի
առաջ գտնուած պատուանդանը և գերեզմա-
նաքարը փուլ գալով միջեց ոսկրոտիքն դուրս
են թափուել, որ և ուրիշ մի տեղ փոխադրելով
թաղում են, սոյն խաչն էլ իւր գեղեցիկ քանդա-
կագործութեամբ արժանի համարեցինք նկարելու
հնասէրների համար, որ ինչպէս սոյն գրքիս մէջ
№ 260 կերևայ:

Սորանից մօտ քառասուն քայլ հեռու գտնվում
է մի գերեզմանաքար էլ վրան գրուած «Նաման
աստուծոյ ես փաշա բէկս կենակից մելիք աստուածաբովին եկեալ կանգ-
նեցի սուրբ խաչս բարեխօս եղբորն իմ Ալէքսանին թվ. ՌՃԾԱ. (1701
փրկէ)»:

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лит. Р. ШАХБАЗЯНЦА ВЪ ТИФЛИСѢ.

№ 261 ԳԵՐԵՋՄԱՆԱԲԱՐԵՐ ՎԵՐԻՆ ՎՃՐԱՆԱԿԻ ԳԻՐԳՈՐԻՄ. (ԳԵՂԱՐԲՈՐԵՒԹՈՐԻՄ)

ԵՐԵՎԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Կոթա գիւղեց կամ վերին Մտիեամանից
Տինգ վերստ դարձեալ դէպի հարաւ վե-
րին Ղարանլուխ գիւղն է, այրիճա սարերի լանջի
վրայ տեղաւորուած, ուր օդը առողջարար և ջուրն
բարեհամ է, կանաչազարդ պարտէզներով, բնա-
կիւններն բոլորն էլ հայ են, պարապում են հողա-
գործութեամբ և անասնապահութեամբ, գիւղի
միջին ունին և վայելուչ եկեղեցի հին ժամանա-
կից, որն որ 1873 թուականներին նորոգած են
և ունի հարաւային դրան վրայ սոյն արձանա-
դրութիւնը:

Թուին ՌՅԻԲ.

Կամաւն Աստուծոյ նորոգեցին

Ս. Գէորգ եկեղեցին

Տեառն Գէորգ Կաթողիկոսին

Անարժան տէր Սուքիասին

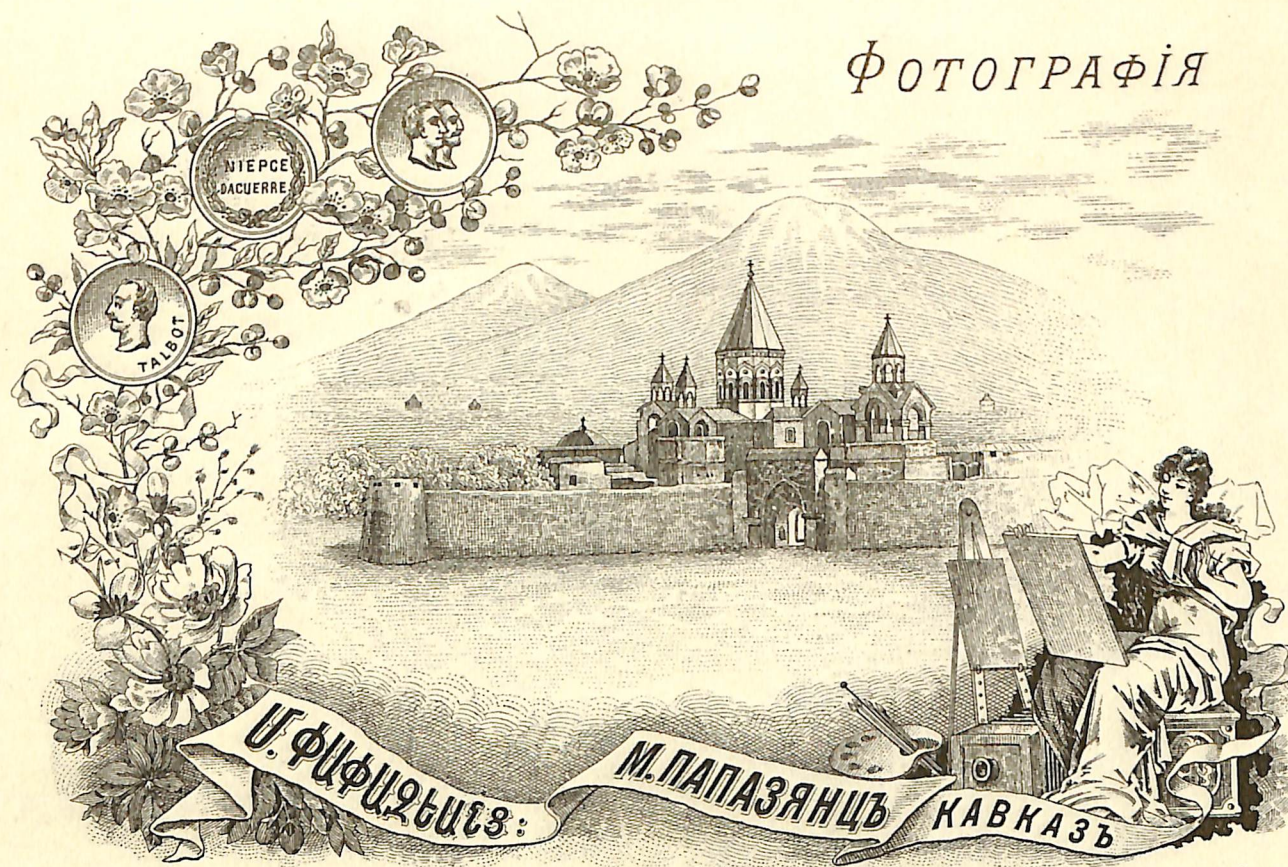
Աւարպետ Մանուկ Տփիսիսեցին:

Եկեղեցւոյ շուրջը ընդարձակ հանգստարանն է,
որոյ մէջ շատ հին գերեզմանաքարեր գտնվում են,
վրանին զանազան տեսակ նկարներ են փորա-
գրած, որպիսիք ուրիշ տեղերում հազուադիւտ
են: Սորանցից մի քանիսը ընդհանուր տեսարանի
ձևով նկարեցինք № 261 նկարից կերեին, որ գե-
րեզմանաքարի վրայ փորագրած են հարսանեկան
խնճոյք, նուագածուն, գինու շիշը—նոյն ժամա-
նակուայ ձևի, ձիաւորուած հարսը թագը գլխին,
փեսայն նոյնպէս առաջից ափսէով ծաղկէ փունջ
և մրբեր ձեռին տանում է. մի այլ գերեզմանա-
քարի վրայ փորագրուած է պատերազմ, միմեանց

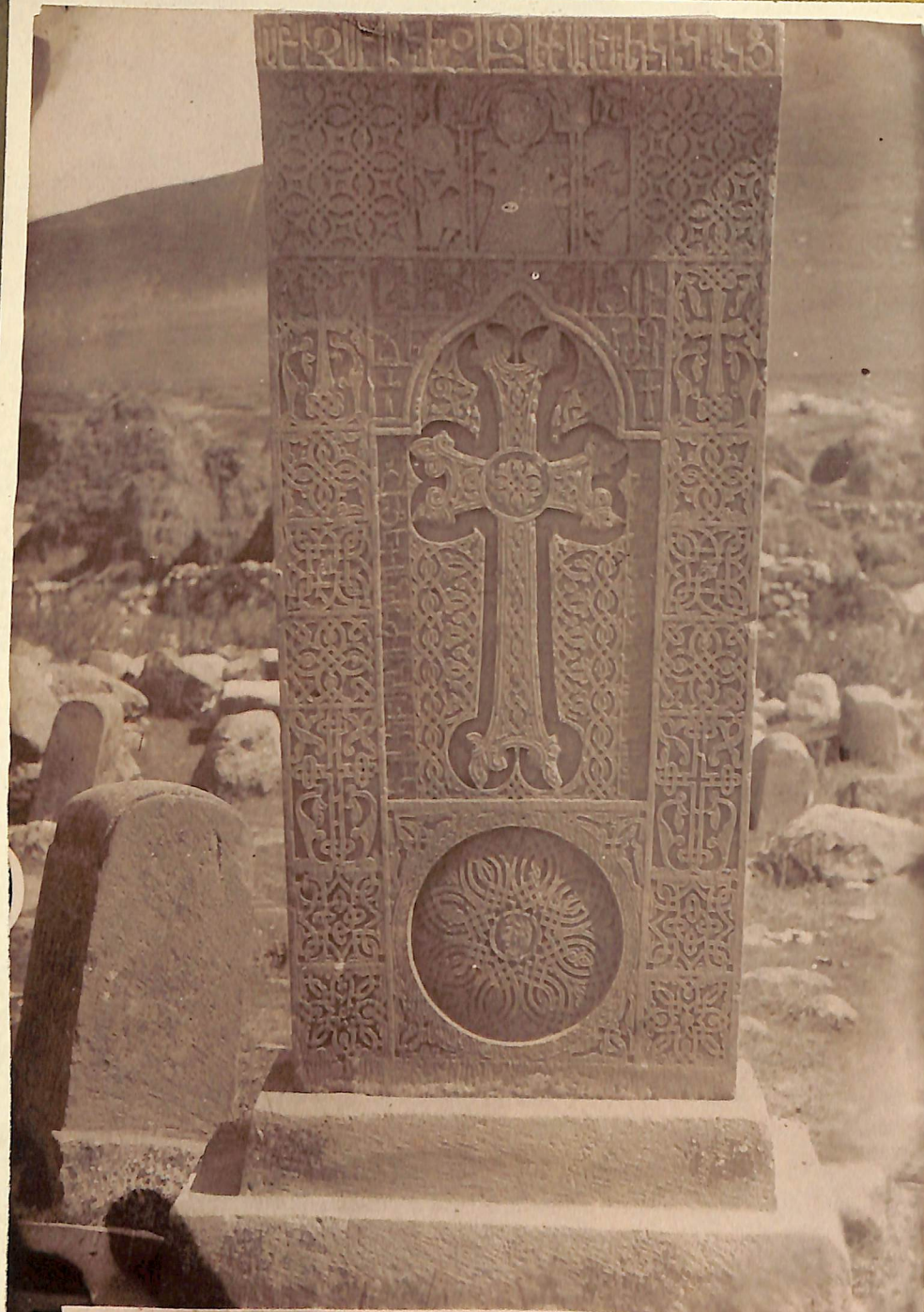
հետ կռվում են երկու ձիաւորներ. մի ուրիշի
վրայ քութան վարողներ. ևլն. ևլն:

Սոյն գերեզմանատան մէջ գտնվում էր շատ
հիանալի սիրուն քանդակագործութեամբ մի խա-
չաքար, որ արժանի էր նկարելու, սա ևս զետե-
ղում ենք գրքիս մէջ միացնելով Գրիգոր Սուփան
իշխանի գերեզմանախաչի հետ կազմելով մի պատ-
կեր № 262 որոյ վերայ պարզ կարդացվում է
թուականը և ում պատկանած լինելը. այսպէս,
« Սուրբ խաչա բարեխօս է Զաքարին և կենակց — շարունակութիւնը խաչի
հարաւային կողմումն է թվ. ՌՃԺԳ. (1665) »:

Սոյն գիւղը մեր ճանապարհը երկուսի է բաժա-
նում և մտածեցնել տալիս, այն է՝ ծովեզերքով
ամբողջ գեղարքունիքում գտնուած հնութիւնները
վերջացնել թէ անցնել սարերը Վայոց ձորում
եղածները նկարել, յիրաւի բոլորն էլ արժանաւոր
են, բայց և այնպէս մենք առ այժմ անցնենք դէպի
Վայոց ձորի մեր նախնեաց հին հրաշալիքները,
սրտաճմլիկ աւերակներն բանասէր հայրենասերներին
ցոյց տալու: Քանի որ դեռ ևս ճանապարհներն
էլ թէ ցուրտից և թէ անմարդաբնակութիւնից
չէ փակուած, թողնելով գեղարքունիքը մեր վե-
րադարձին, որովհետեւ Մյրիճա ասուած ճանա-
պարհին միայն տարուայ յունիս ամսոյ վերջերից
մինչև օգոստոսի կիսերքումը բնակութիւններ կան:

Худож. - Лит. Р. Шахбазянца въ Тифлисѣ.

№ 262 ԽԱՉԱՔԱՐ. (ԴԵՂԱՐԳՈՒՆԻՔԻ ՄԷ)

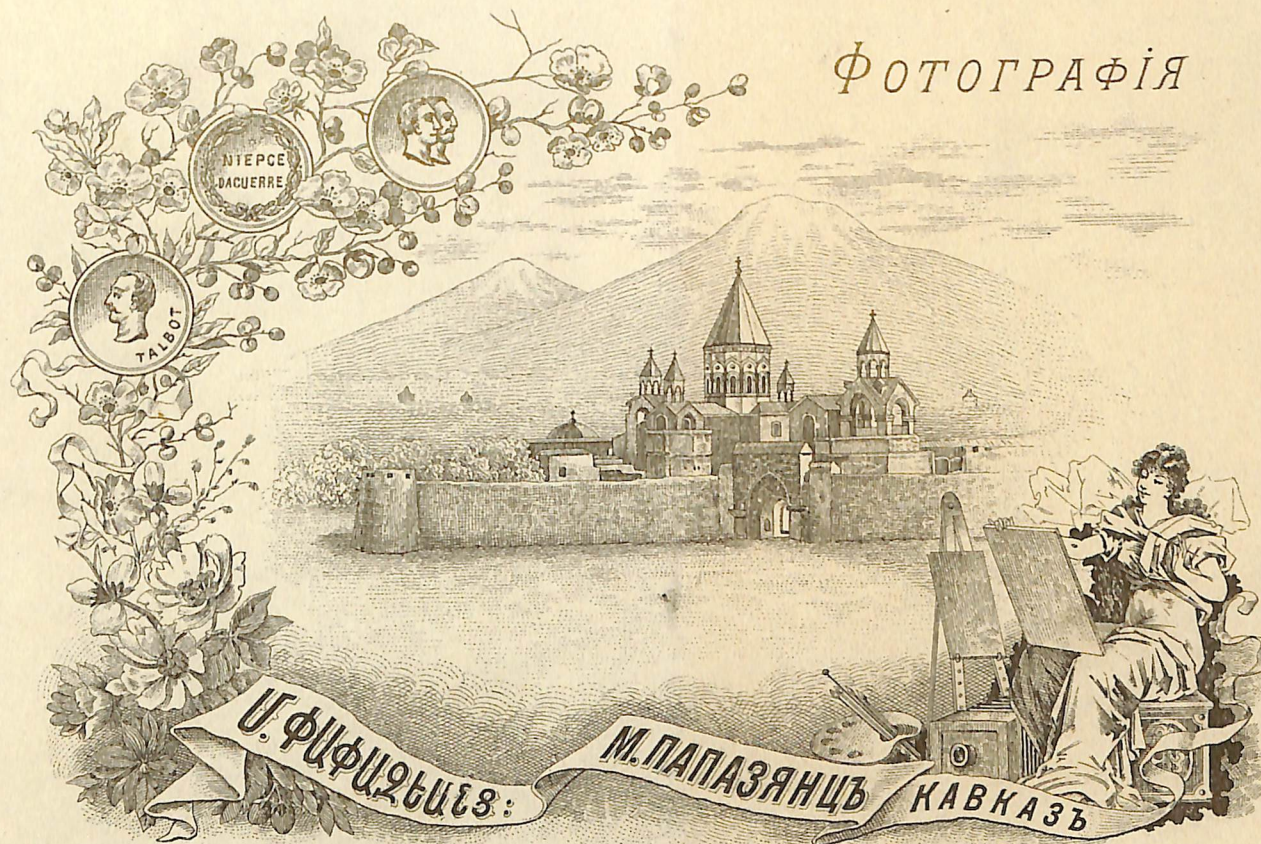

№ 260 ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՔԱՐ ՍՈՐԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ԻՇԽԱՆԻ

ԸՆԴՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. - Лит. Р. Шахбазянца в Тифлисе.

ФОТОГРАФІЯ

Худож. - Лнт. Р. Шахбазянца въ Тифлисъ.

№ 263 ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՈՒՅԱՆ ԿՈՆԿՐԵՏԱՆԻ ՄԱՐԿԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒՄ (ԳԵՂԱՅՈՐՈՒՆԵՐԻՄ)

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ:

Худож. - Лит. Р. Шахбазянцъ въ Тифлисѣ.

Այսօր չի լինիլ եթէ համառօտ կերպիլ երկու խօսք աւելացնենք այստեղ Այրիճայի մասին. Այրիճան արօտականների համար մի դրախտ է, մեծ բաղդաւորութիւն է համարվում, ով ունի այդ տեղ արօտատեղ:

Ամբողջ գաւառում միայն Այրիճան է, որ ամառը կատարելապէս լեքն է լինում անասնապահներով, Այրիճան բռնում է Աղ-դաղե, Լքի-ջելարի, Ղիտվանքի, Աբդուլ-հասարի ստորոտները և մեծ ու փոքր այրի գետակների հիանալի, չը տեսնուած, հարթ հաւասար հովիտները. կան այդ տեղ երեք մեծ աղբիւրներ՝ երկաթա-ծծմբային ջրի և մի մեծ աղբիւր՝ բնական զելտերեան ջրի, որ կոչվում են տեղականներից մեծ և փոքր Խոփ-Բաշ:

Այս կողմերը հին հայոց դարերում կոչվում էր Այրեց գաւառ, այսինքն քարանձաւների, կարանների գաւառ, որովհետեւ այդ տեղ լեքն է հրաբխային այրերով, որ և հիմա իսկ թուրքերը սրան անուանում են Մալաթիանայ, որ նշանակում է նոյնը. այսինքն է՝ այրերով լի տեղ. հին անունը միայն կրում է գետը, որ ասվում է Այի-չայ-գետ, որից բերնէ բերան աղաւաղուելով դուրս է եկել

(այրիճա) բուռը, որ է մի ընդհանուր անուն գետի երկու կողմը տարածուած մեծաքանակ ընտիր արօտատեղերի: Այրիճան թուրքերի և քուրդերի ձեռին է, որ ամառը՝ յունիսի վերջերից սկսած մինչև օգոստոսի վերջն գալիս են մի տեսակ վըրաններ սարքում, որ օբա, ալաչուխ, դագեա կամ չաղը են անուանում. բնակվում են տնով և իւրեանց անասուններով այս տեղ, բայց մի նշանաւոր մասն էլ գրաւած են Ղաւալուեցի հայերը:

Կան նաև ուրիշ արօտատեղեր որպիսիք են Վեօղալդարայ, Վէյթի, Լանրխ ևլն. որ թէև այստեղերանք էլ վրաններ հաստատվում են, բայց ամենամեծ հռչակը ամբողջ գաւառում վայելում է այրիճան, ուր Ղարաբաղից, Շարուրից, Նրեւանից, Նրասխ գետի ափերից ևլն. տեղերից գալիս են մօտ 8—10 հազար ընտանիք: Իւրաքանչիւր ազգութեան վրանները մի մի տեսակի են, զոր օրինակ քրդերի վրանները կոչվում են Էն, գետին ցցած մի քանի ձողերի վրայ փռում են մի մեծ այծի մազեց խոշոր գործած շալ, որի ծայրերը պարաններով կապում են գետնում ամրացրած ցցերին և շրջապատում են եղեգնի կամ բարակ ճիւղոտներ կազմած ցանցապատով: Տաք ե-

ղանակին քրդերի վրաններում շատ ախորժելի է, իսկ ցուրտ, անձրև ժամանակ անտանելի: Աւելի յարմար են ցրտից ու անձրևից ապահովուած թուրքի կամ հայերի վրանները. որոնց մեծը և հաստատը ալաչուխ կոչուածն է և շինուած է այսպէս, դետնին խփում են մի բաւական հաստ սիւն, դրանից 4—6 արշին հեռաւորութիւնով շուրջ տնկոտում են կամարաձև ձողեր, որոնց վերի ծայրերը բերում ամրացնում են սիւնի ծայրին գտնուած փայտի հաստ շրջանակին, ապա այդ շառաւիղներից շինուած կիսագունդը ծածկում են հաստ թաղեքով, ներքեից շրջապատում են եղեգնի ցանցապատով, կապկապում պնդացնում են պարաններով ու մի կողմից մուտքի տեղ են

թողնում, սոցանից մի քանիսները նկարեցինք և որոյ մինն էլ սոյն գրքիս մէջ դետեղում ենք, զուարճալի և շատ շատերի համար չտեսնուած բան լինելուն համար:

Վերջացնում ենք երկրորդ գիրքը այսքան նկար բաւական համարելով, յոյս դնելով ազգի ձեռնհաս և հայրենասերների աչակցութեանը, խոստանում ենք, որ շուտով Գ. գիրքը դուրս հանենք աւելի մաքուր և աւելի նկարներով, ինչպէս ասել էինք Ա. գրքի մէջ, որ բաւականին հաւաքած ունինք և հաւաքելու ենք:

Այժմ յայտնում ենք, որ համարեայ Ռուսաստանի հայաստանում գտնուածների մեծ մասը վերջացած է և ունինք արդէն պատրաստ:

2001

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0500181

